ADEDE ARCHEOLOGISCH RAPPORT 73

Archeologienota Tichelrei 213 te Gent (Oost-Vlaanderen).

DE SMAELE BART, PIETERS HADEWIJCH & CLAEYS SIMON

Colofon

Uitgever	ADEDE bvba
Jaar van uitgave	2016
Plaats van uitgave	Gent
Redactie	Bart De Smaele, Hadewijch Pieters & Simon Claeys
ISSN	2033-6810

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van ADEDE bvba.

Inhoudsopgave

1 Administratieve fiche ..... - 5 -
2 Bureauonderzoek ..... - 11 -
2.1 Archeologische voorkennis ..... - 11 -
2.2 Doel van het onderzoek ..... - 11 -
2.3 Huidige situatie projectgebied ..... - 12 -
2.4 Beschrijving geplande werken ..... - 14 -
2.5 Randvoorwaarden ..... - 15 -
2.6 Werkwijze ..... - 15 -
3 Assessmentrapport ..... - 25 -
3.1 Landschappelijke situering van het onderzoeksgebied ..... - 25 -
3.2 Geo(morfo)logische en bodemkundige situering van het onderzoeksgebied ..... - 27 -
3.2.1 Tertiair geologisch ..... - 27 -
3.2.2 Quartair geologisch ..... - 28 -
3.2.3 Bodem ..... - 30 -
3.3 Historische situering van het onderzoeksgebied ..... - 33 -
3.3.1 Algemene historische situering ..... - 33 -
3.3.2 Historisch kaartmateriaal ..... - 38 -
3.3.2.1 Panoramisch zicht op Gent, 1534 ..... - 38 -
3.3.2.2 Kaart van Jacob Deventer, 1559 ..... - 39 -
3.3.2.3 Civitates Orbis Terrarum, 1572-1617 ..... - 40 -
3.3.2.4 Kaart van Horenbault, 1619 ..... - 41 -
3.3.2.5 Stadszicht van Van Loon, 1649 ..... - 42 -
3.3.2.6 Militaire kaart van Ferraris, 1777 ..... - 43 -
3.3.2.7 Parcellair plan van Gérard, 1854 ..... - 44 -
3.3.2.8 Plan de Gand, 1878 ..... - 45 -
3.4 Archeologische situering van het projectgebied ..... - 46 -
3.4.1 CAI Locatie 159915 ..... - 47 -
3.4.2 CAI Locatie 151312 ..... - 47 -
3.4.3 CAI Locatie 151215 ..... - 48 -
3.4.4 CAI Locatie 157766 ..... - 48 -
3.4.5 CAI Locatie 157828 ..... - 49 -

3.5 Besluit ..... - 49 -
3.6 Besluit breed publiek ..... - 50 -
4 Bibliografie ..... - 51 -
5 Lijst van plannen ..... - 53 -
6 Lijst van figuren ..... - 55 -

1 Administratieve fiche

Projectcode	2016H124
Site	Gent - Tichelrei
Projectsigle ADEDE	GEN-TIC
Ligging	Tichelrei 213 9000 Gent
Bounding Box	Punt 1 (NO): X: 104148,283m Y:194822,611m Punt 2 (ZW): X: 104688,436m Y: 194744,810 m
Topografische kaart	Zie plannr. 1 (onderaan paragraaf)
Kadaster	Gent Sectie A, Afd. 1, perceel: 1297p Zie plannr. 3 (onderaan paragraaf)
Soort onderzoek	Bureauonderzoek – Archeologienota zonder ingreep in de bodem
Opdrachtgever	WoninGent cvba-so Lange Steenstraat 54 9000 Gent
Aard van de vervolgwerken	Renovatie bestaand gebouw + heraanleg trappen + installatie septische- en hemelwaterputten
Uitvoerder	ADEDE bvba
Erkenningsnummer ADEDE bvba	2015/00058
Erkend archeoloog	Bart De Smaele 2015/00070
Tijdelijke bewaarplaats archief	ADEDE bvba
Bibliografische referentie	De Smaele B., Pieters H. & Claeys S., 2016, Archeologienota Tichelrei 213 te Gent (Oost-Vlaanderen), ADEDE Archeologisch Rapport 73, Gent.
Grootte projectgebied	740m²
Periode uitvoering	Augustus – september 2016
Thermen thesaurus Onroerend Erfgoed	Bureauonderzoek, archeologienota

Verstoorde zones	Zie plannr. 4 (onderaan paragraaf) + §2.3. *Huidige Situatie Onderzoeksgebied*

ADEDE
SEARCH & RECOVERY

GENT - TICHELREI

Plannr. 1
Topografische kaart kleur.

2016H124

Digitaal aangemaakt 10/10/2016

1:500 © NGI

Legende

Onderzoeksgebied

N

0 40
Meter

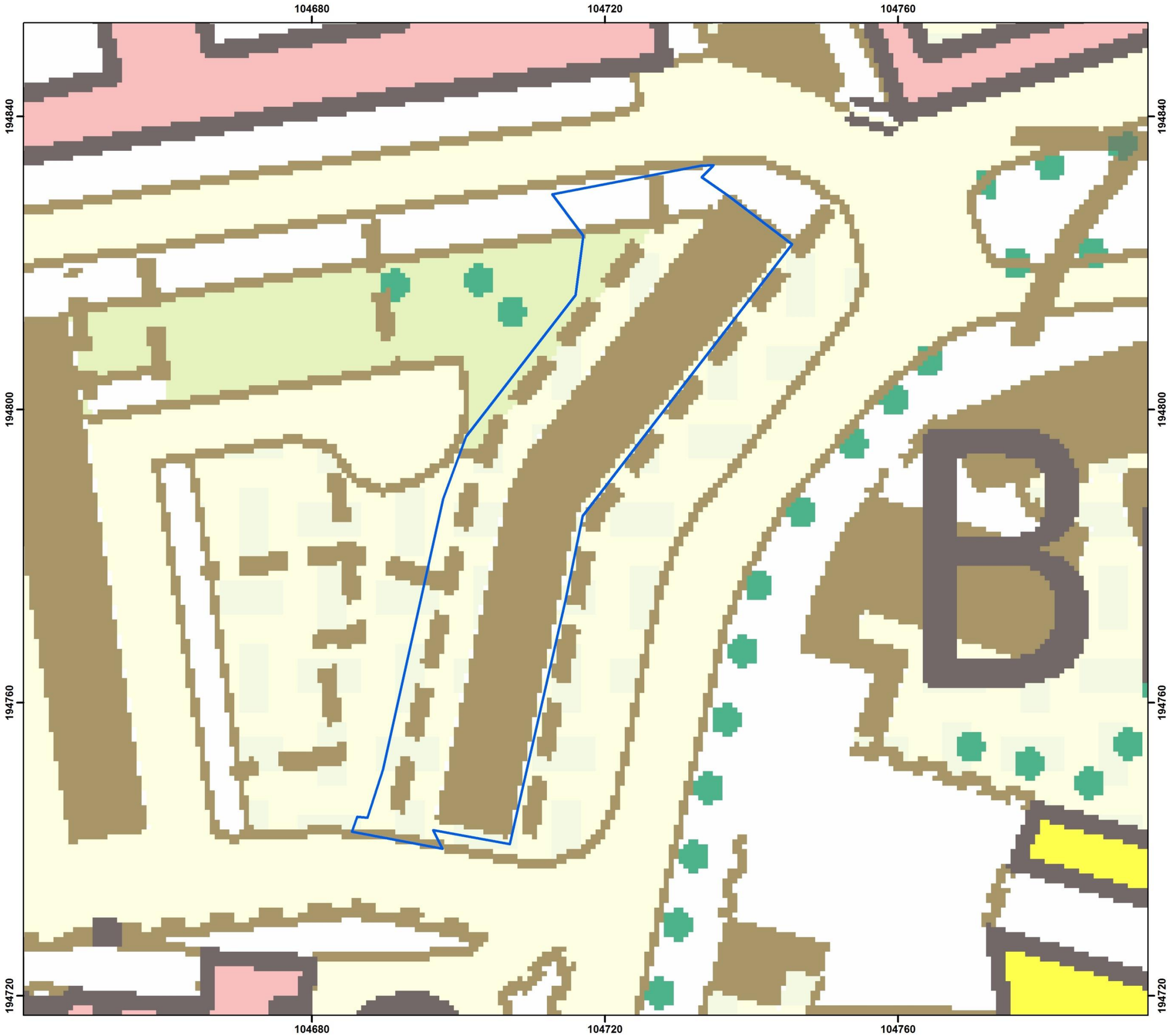

ADEDE
SEARCH & RECOVERY

GENT - TICHELREI

Plannr. 2
Orthofoto, zomer 2012.

2016H124

Digitaal aangemaakt 10/10/2016

1:500 © AGIV

Legende

Onderzoeksgebied

N

0 40
Meter

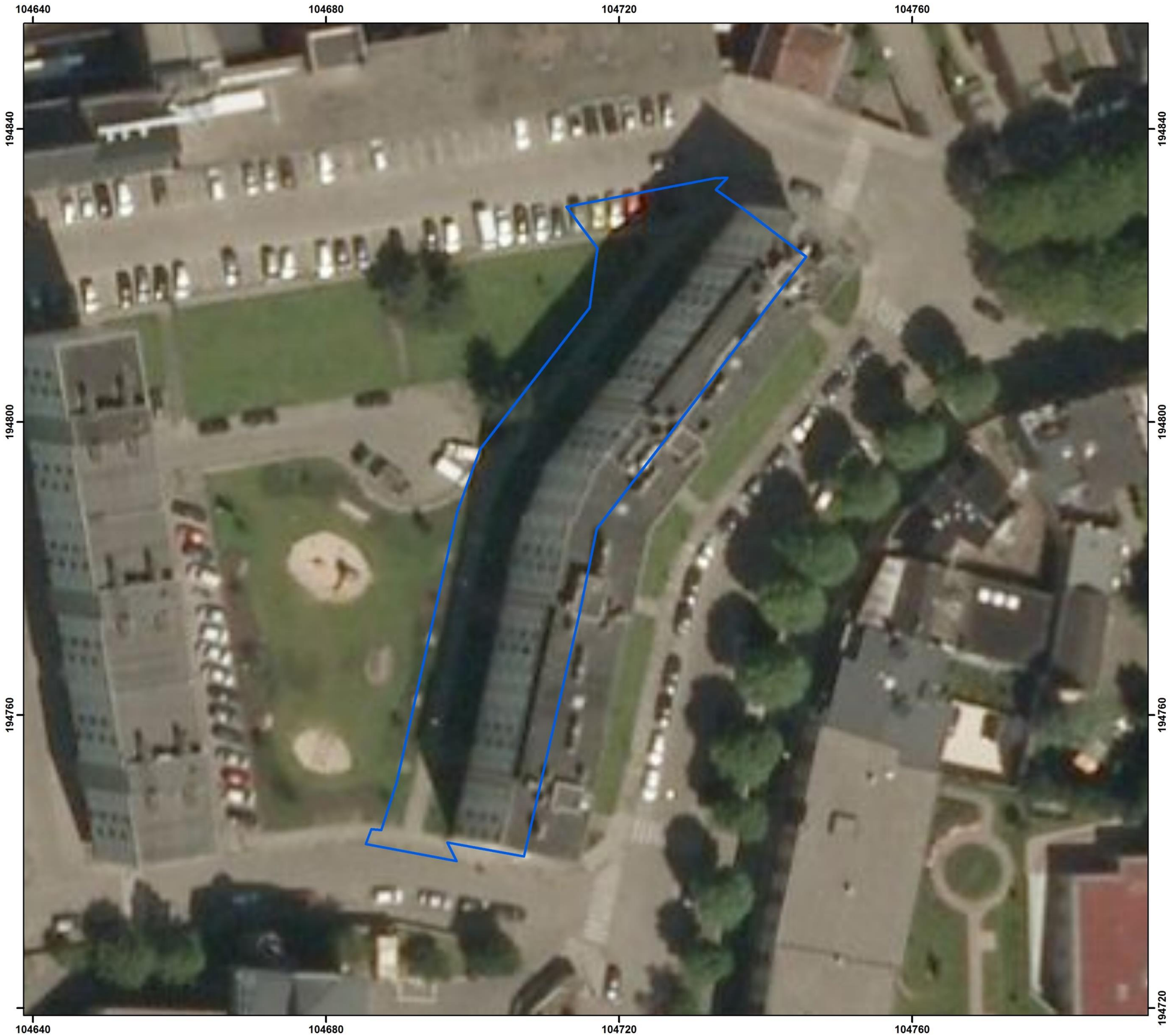

ADEDE
SEARCH & RECOVERY

GENT - TICHELREI

Plannr. 3
GRB-kaart.

2016H124

Digitaal aangemaakt 10/10/2016

1:500 © AGIV

Legende

Onderzoeksgebied

N

0 40
Meter

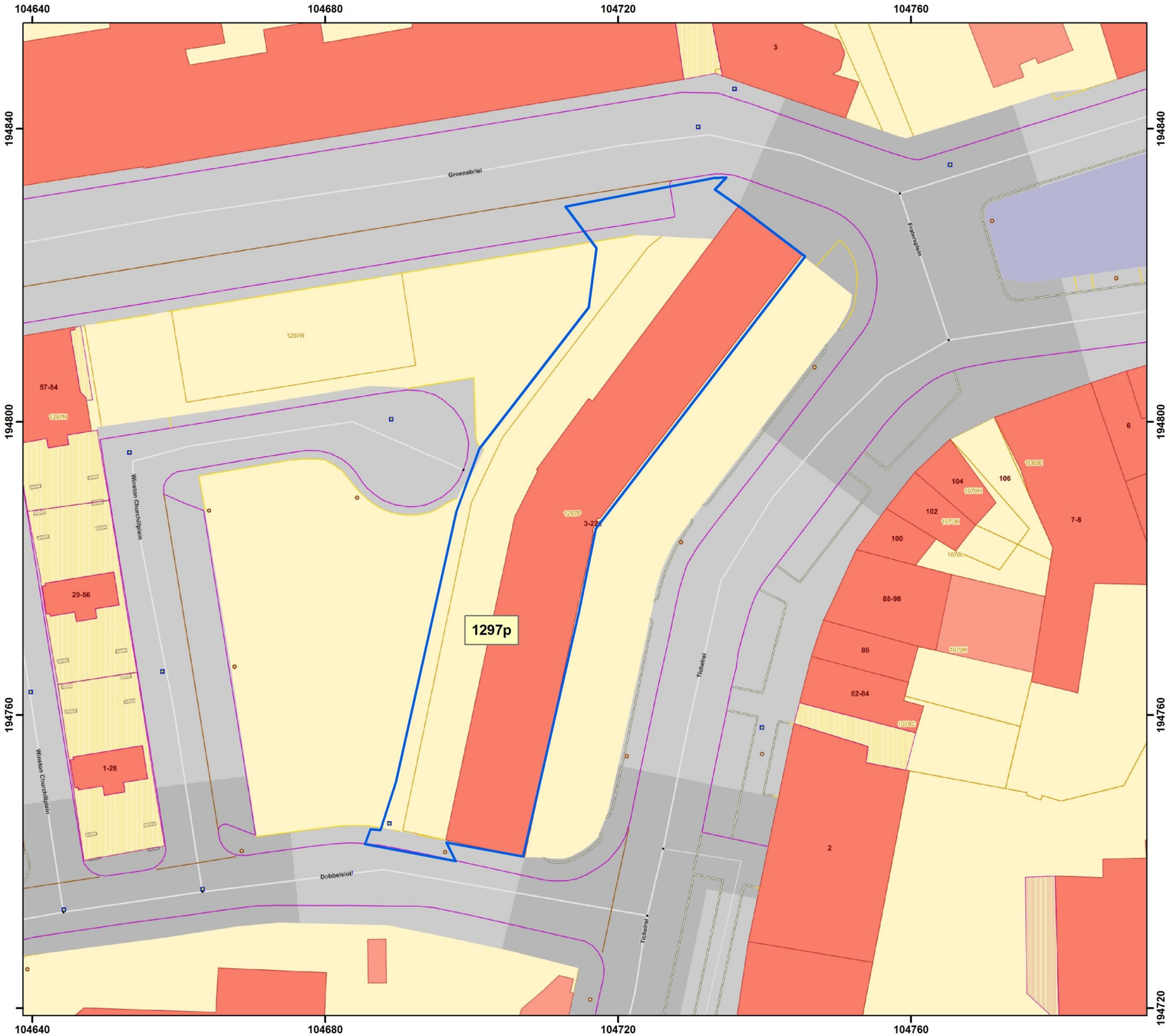

ADEDE
SEARCH & RECOVERY

GENT - TICHELREI

Plannr. 4
Verstoorde zones.

2016H124

Digitaal aangemaakt 11/10/2016

1:350 © AGIV

Legende

- Onderzoeksgebied
- Brandweertoegang
- Gebouw
- Septiektank
- Sifon
- Trappenhal

N

0 25
Meter

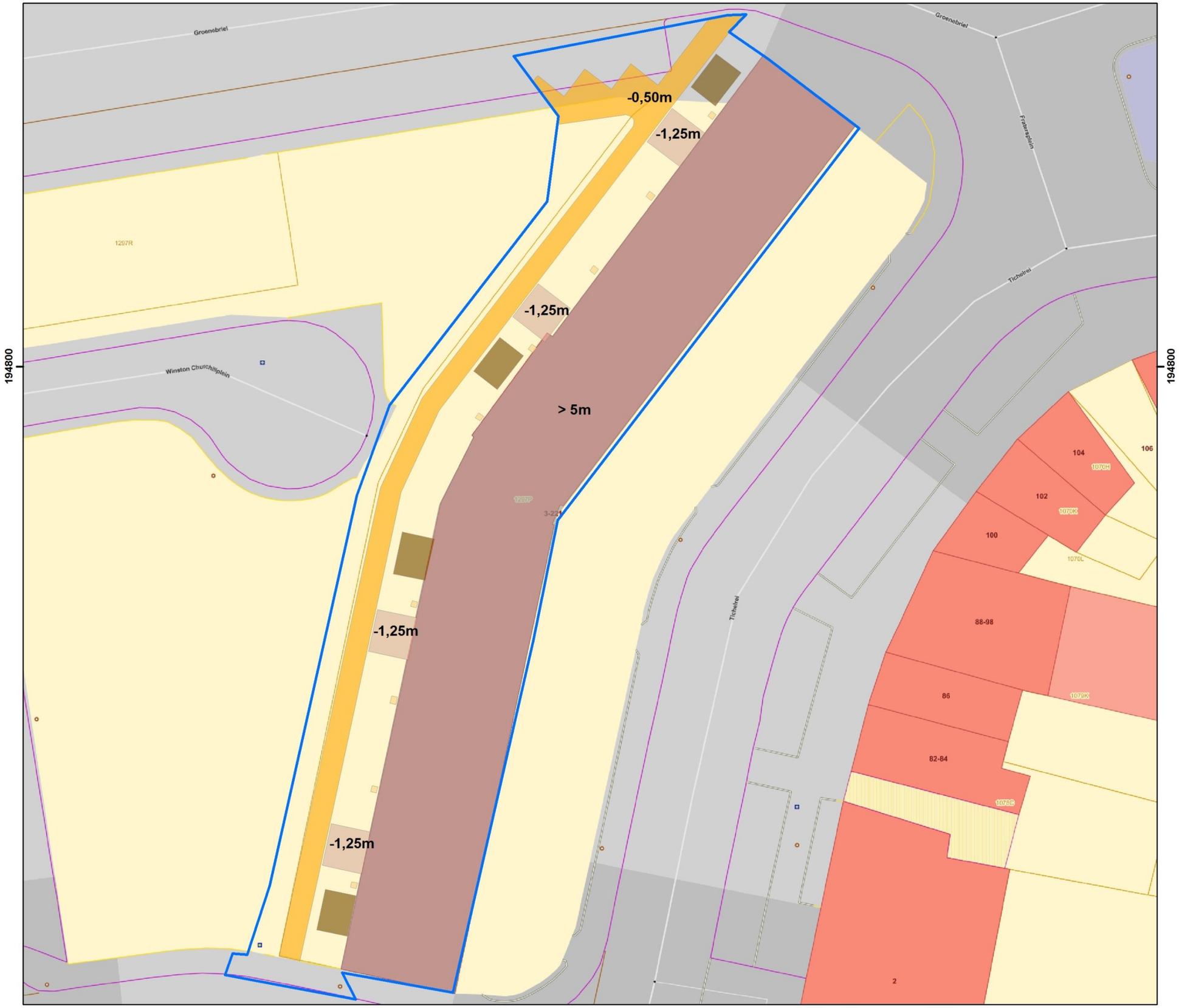

2 Bureauonderzoek

2.1 Archeologische voorkennis

Binnen de contouren van het onderzoeksgebied is tot op heden nog geen archeologisch vooronderzoek met ingreep in de bodem uitgevoerd. Op het Geoportaal van de Centraal Archeologische Inventaris (CAI) worden wel een aantal meldingen aangegeven uit de omgeving van het onderzoeksgebied. Het betreft hier de resultaten van een mechanische veldprospectie en enkele opgravingen. Deze resultaten worden verder besproken in *§2.4 Archeologische situering van het onderzoeksgebied*.

2.2 Doel van het onderzoek

De archeologienota werd opgemaakt naar aanleiding van een geplande stedenbouwkundige vergunningsaanvraag waarbij de totale oppervlakte van de ingreep in de bodem 100m² of meer beslaat en de totale oppervlakte van de kadastrale percelen waarop de aanvraag betrekking heeft 300m² of meer bedraagt. De percelen zijn geheel of gedeeltelijk gelegen in de vastgestelde archeologische zone 'Historische Stadskern van Gent'. De initiatiefnemer is daarom verplicht een bekrachtigde archeologienota toe te voegen aan de vergunningsaanvraag.
Deze archeologienota werd opgesteld naar aanleiding van de aanvraag tot het bekomen van een stedenbouwkundige vergunning voor het uitvoeren van renovatie- en constructiewerken aan het gebouw gelegen langs de Tichelrei met nummer 213 te Gent (Oost-Vlaanderen). Het doel van deze nota is na te gaan welke archeologische waarden zich bevinden binnen het projectgebied en in welke mate deze bedreigd worden om aldus te bekijken of deze bewaard kunnen blijven in situ, of ex situ wanneer deze onomkeerbaar vernietigd dreigen te worden. Deze archeologienota beperkt zich tot een bureaustudie waarbij een inschatting wordt gemaakt van het archeologisch potentieel van het plangebied en dit op basis van gekende gegevens uit bodemkaarten, cartografische en historische bronnen, alsook eventueel gekend archeologisch onderzoek binnen/in de nabijheid van het projectgebied. Op basis hiervan zal een programma van maatregelen opgesteld worden voor eventueel verder archeologisch onderzoek.
Volgende onderzoeksvragen worden in deze archeologienota behandeld:

- Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologisch potentieel van het onderzoeksgebied?

- Zijn er archeologische sites met relevante cultuurhistorische waarde gekend binnen of in de omgeving van het onderzoeksgebied?
- Hoe evolueerde het historisch landgebruik van het onderzoeksgebied?
- Hoe evolueerde de historische bebouwing van het onderzoeksgebied?
- Wat is de potentiële impact van de geplande werken op het cultuurhistorisch en archeologisch erfgoed?
- In welke mate en in welke zones kan er een (recente) verstoring verwacht worden van archeologisch erfgoed?

2.3 Huidige situatie projectgebied

Het onderzoeksgebied wordt in het noorden afgebakend door de Groenebriel, in het oosten door de Tichelrei, in het zuiden door de Dobbelslot en in het westen door een groenzone met parkeervoorzieningen. Het grootste deel van het onderzoeksgebied wordt ingenomen door een in 1955 ontworpen appartementsgebouw. Het gebouw maakt deel uit van het bewoningscomplex aan de Groenebriel bestaande uit 3 gebouwen die min of meer loodrecht op de straat Groenebriel staan. Het gebouw aan de Tichelrei, gelegen binnen het onderzoeksgebied, telt 8 bouwlagen (7 verdiepingen + 1 half ondergrondse bouwlaag) en volgt met een knik in het grondplan de bocht in de straat Tichelrei.

Het onderzoeksgebied strekt zich ten westen (achterzijde) van het gebouw aan de Tichelrei nog ongeveer 8 meter verder uit. Binnen de eerste 4 meter achter het gebouw bevinden zich 4 afzonderlijke toegangen tot het gebouw via de half ondergrondse bouwlaag. Dit is duidelijk te zien op de 3D-weergave van het gebouw (Figuur 1) alsook op het inplantingsplan van de huidige toestand (plannummer 5). In deze zone bevinden zich ook, telkens naast een trap, 4 septische putten. Ook deze zijn duidelijk aangegeven op het inplantingsplan van de huidige toestand (plan nummer 5). Deze elementen worden afgewisseld met groene zones. Achter deze zone bevindt zich over de volledige lengte van het onderzoeksgebied een brandweg. Deze wordt aan de westzijde geflankeerd door rioleringsputten.

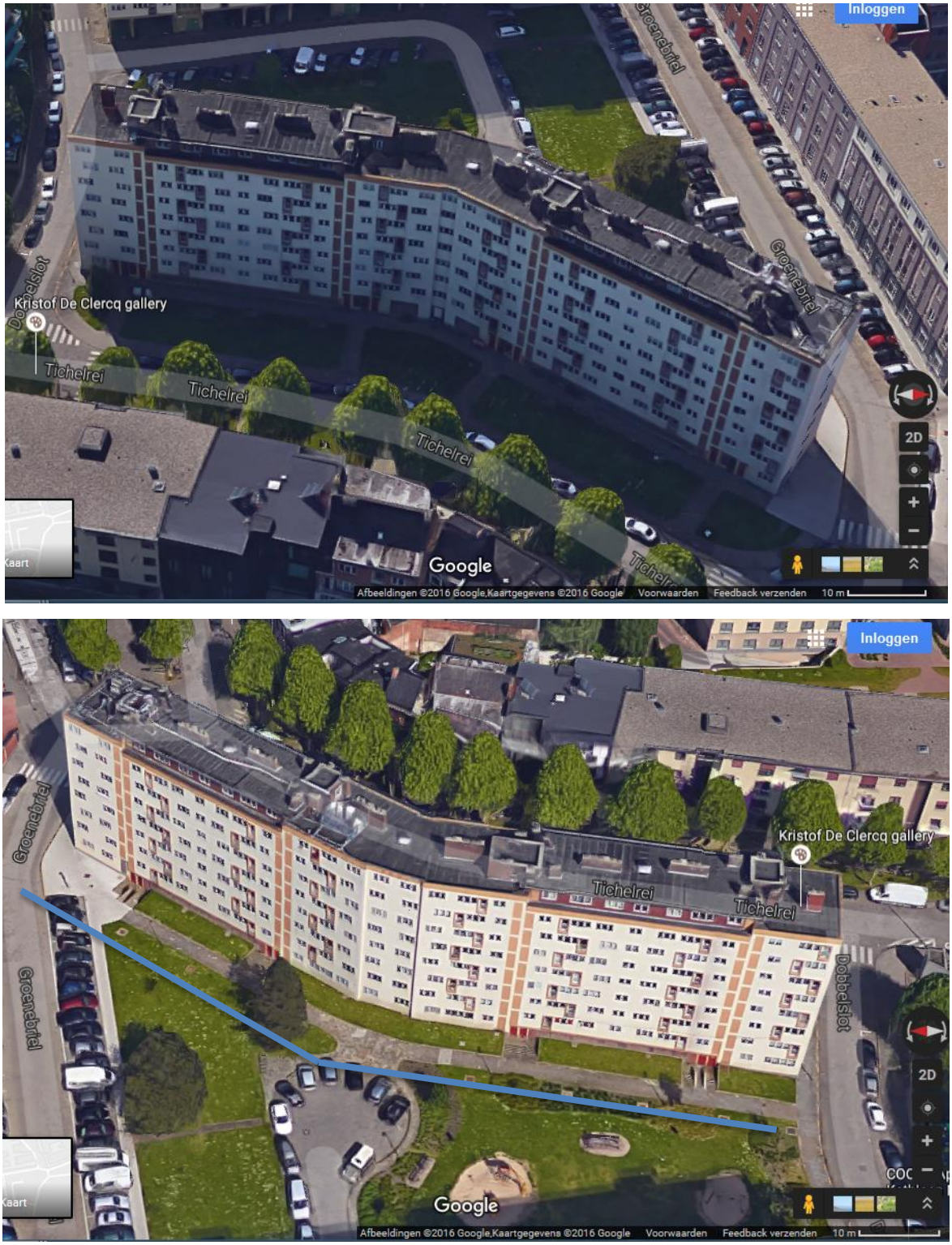

Figuur 1. Recente 3D weergave (voor- en achteraanzicht) van de huidige situatie op het onderzoeksgebied (onderzoeksgebied loopt tot aan de blauwe lijn) (©2016GoogleMaps).

Afgaande op de plannen en doorsnedes van de huidige situatie van het onderzoeksgebied kan worden afgeleid dat er zich binnen de contouren van het onderzoeksgebied meerdere verstoringen

bevinden die gelinkt kunnen worden aan deze verschillende elementen van de huidige bebouwing en die tevens een invloed hebben op de geplande werken. Op plannummer 6 staan deze verstoringen met hun respectievelijke dieptes aangegeven. De doorsnedes van de plannen uit 1955 zijn ook bijgevoegd. Deze zijn echter niet makkelijk te interpreteren : de dieptes staan aangegeven op deze plannen ten opzichte van een toenmalig vastgesteld 0-punt met een werkelijke hoogte van 7,94m TAW. Het huidige maaiveld van het gebied ligt echter op een hoogte van ongeveer 7,4m TAW[1]. De verstoringsdieptes aangegeven op plannummer 4 zijn ten opzichte van het maaiveld van het terrein gezien de dieptes aangegeven in het grondverzetsplan ook vanaf deze hoogte werden berekend.

De verstoringsdieptes van de reeds aanwezige septische tanken zijn niet gekend. Deze worden echter hergebruikt in het nieuwe ontwerp of verwijderd en zullen dus geen extra verstoringen in het bodemarchief van het onderzoeksgebied teweeg brengen.

2.4 Beschrijving geplande werken

De geplande werken binnen de contouren van het onderzoeksgebied omvatten slechts op beperkte locaties een werkelijke bodemingreep waarbij mogelijke beschadiging van het potentiële archeologische erfgoed op de locatie van het onderzoeksgebied kan voorkomen.

Er wordt een renovatie voorzien van het bestaande gebouw aan de Tichelrei. Deze renovatie behelst geen uitbreiding of bodemverstoring. Bijgevolg is hier geen bedreiging voor het potentiële erfgoed.

In de zone ten westen van het gebouw worden de reeds bestaande septische putten of hergebruikt of verwijderd. De trappen die toegang bieden tot de half ondergrondse bouwlaag worden uitgebroken. In deze zones worden vervolgens 4 nieuwe trappen voorzien die toegang bieden tot de eerste verdieping van het gebouw. Deze worden tevens voorzien van een helling om de toegang voor mindervaliden mogelijk te maken. Voor deze uitbereidingen zal een vlak van 0,30meter diepte worden afgegraven en effen getrokken om vervolgens de opwaartse helling te installeren. Bij de twee zuidelijke hellingen wordt een infiltratiezone tot 1,60meter diepte voorzien voor de aanleg van nutsleidingen. Twee nieuwe trappen/neerwaartse hellingen naar de half ondergrondse bouwlaag zullen tevens worden geïnstalleerd in de zone ten westen van het gebouw. Hiervoor zal een vlak worden afgegraven van 1,05meter diepte. Ter hoogte van de knik in het gebouw, nog steeds aan de westelijke zijde, is een plaats voorzien voor het installeren van een hemelwaterput. Hiervoor zal op deze locatie een vlak worden afgegraven tot een maximum diepte van 3,10meter.

[1] www.geopunt.be

De bestaande brandweg wordt behouden maar wordt westwaarts uitgebreid over een breedte van 1,85meter met behulp van grasdallen. Hiervoor zal de grond op deze locatie over een diepte van 0,5meter worden afgegraven en vervolgens effen getrokken om de grasdallen te installeren.

De locatie en respectievelijke dieptes van de geplande ingrepen staan aangeduid op het grondverzetsplan (plan nummer 8).

2.5 Randvoorwaarden

Het grootste deel van het onderzoeksgebied wordt ingenomen door een reeds bestaand gebouw. De geplande werken omvatten onder andere een grondige renovatie van dit gebouw. Hierbij zijn echter geen bodemingrepen gepland. Het besluit en advies dat bekomen werd aan de hand van het verslag van resultaten heeft bijgevolg enkel betrekking tot de zones waar de trappen vervangen worden, de septische- en/of hemelwaterputten worden geïnstalleerd en waar de brandweg wordt uitgebreid.

2.6 Werkwijze

Dit bureauonderzoek heeft tot doel de aanwezigheid en de bewaringstoestand van de archeologische resten binnen het projectgebied in te schatten, alsook de impact van de geplande werken op het aanwezige archeologische erfgoed. Op basis van de verworven kennis kunnen concrete aanbevelingen geformuleerd worden voor een eventuele verder prospectie-/opgravingsstrategie. De archeologische verwachting van het projectgebied wordt gebaseerd op gekende geologische, landschappelijke, archeologische, historische en geografische bronnen. Hiervoor wordt beroep gedaan op gekende literatuur, de Centraal Archeologische Inventaris en het Geoportaal van Onroerend Erfgoed en de Databank Ondergrond Vlaanderen. Dit alles wordt vervolgens samengelegd met topografische kaarten, recente luchtfoto’s, kadasterkaarten en plannen van gekende/geplande toestand.

ADEDE
SEARCH & RECOVERY

GENT - TICHELREI

Plannr. 5
Bestaande toestand.

2016H124

Digitaal aangemaakt 11/10/2016

1:329 © WoninGent cvba-so

Legende

Onderzoeksgebied

N

0 25
Meter

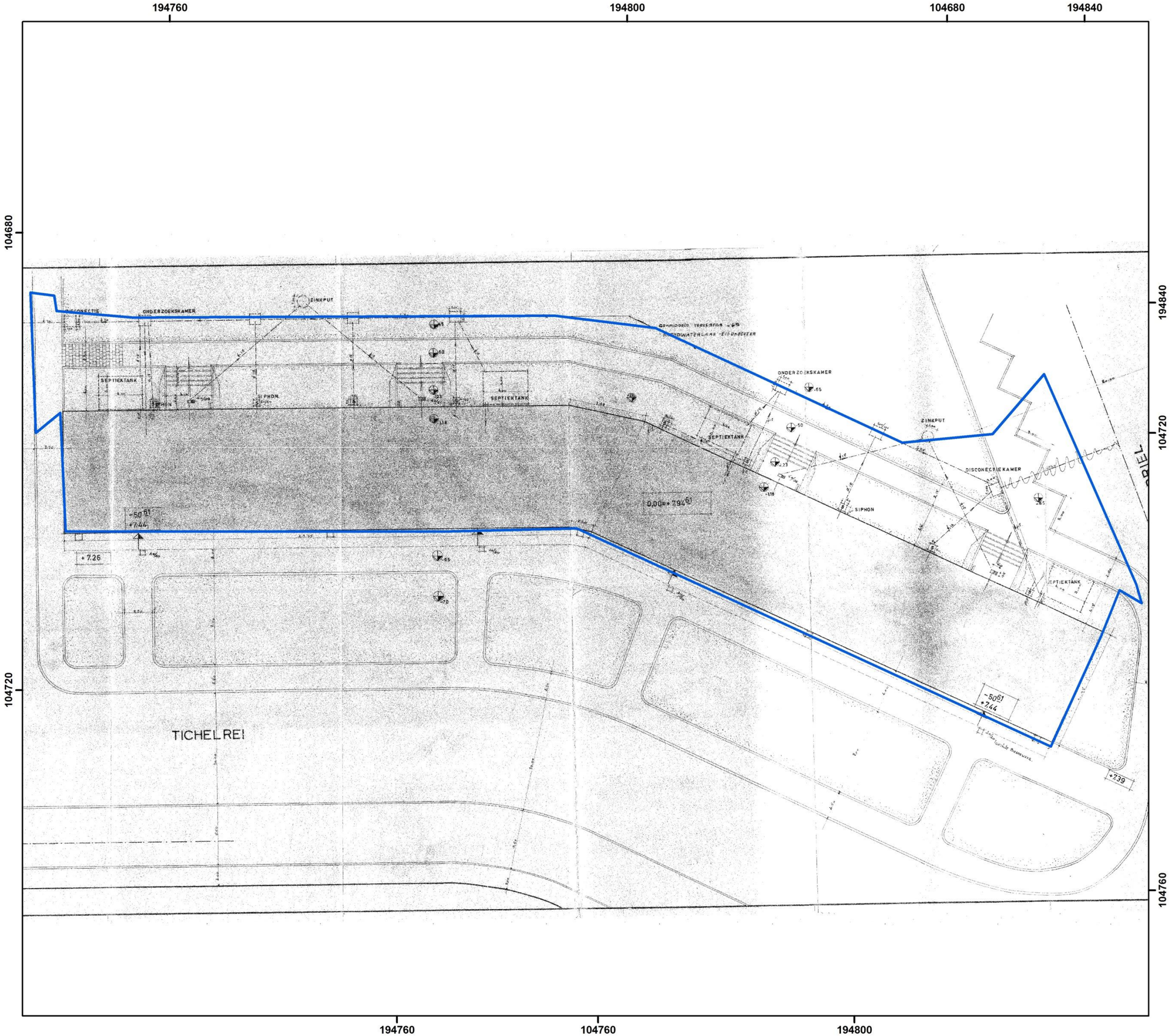

ADEDE
SEARCH & RECOVERY

GENT - TICHELREI

Plannr. 6
Bestaande toestand met verstoringsdieptes.

2016H124

Digitaal aangemaakt 11/10/2016

1:329 © WoninGent cvba-so

Legende

- Onderzoeksgebied
- Brandweertoegang
- Gebouw
- Septiektank
- Sifon
- Trappenhal

N

0 25
Meter

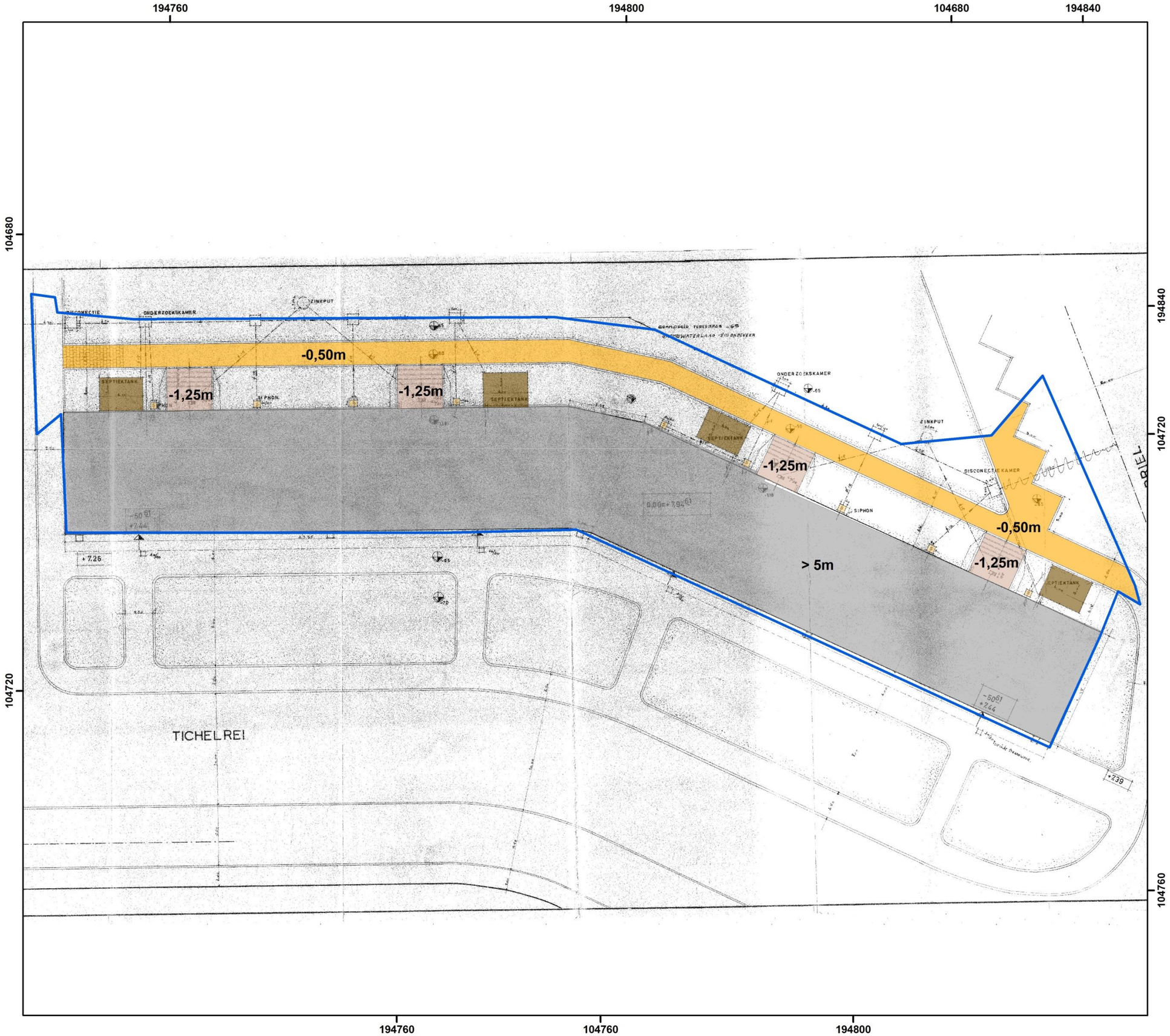

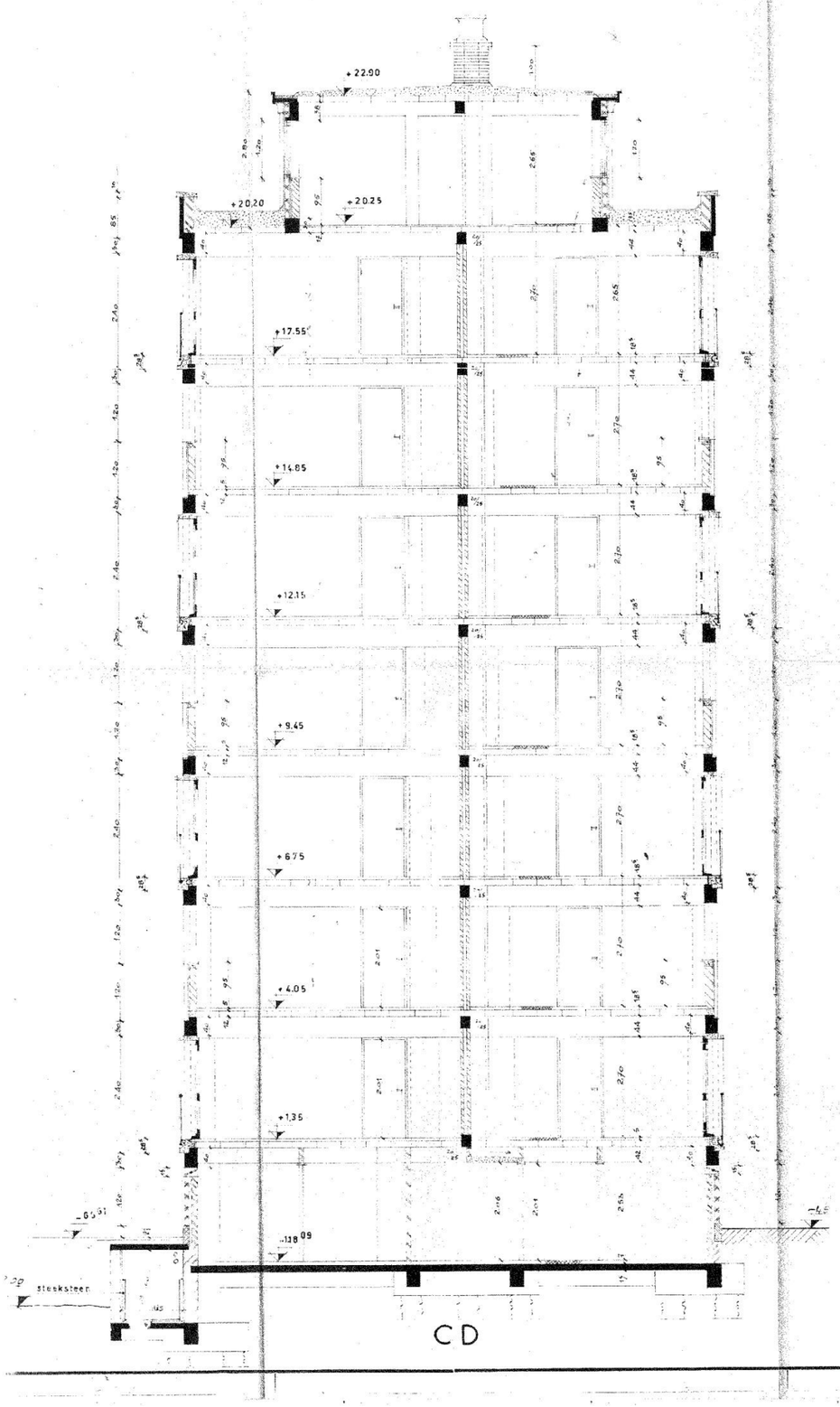

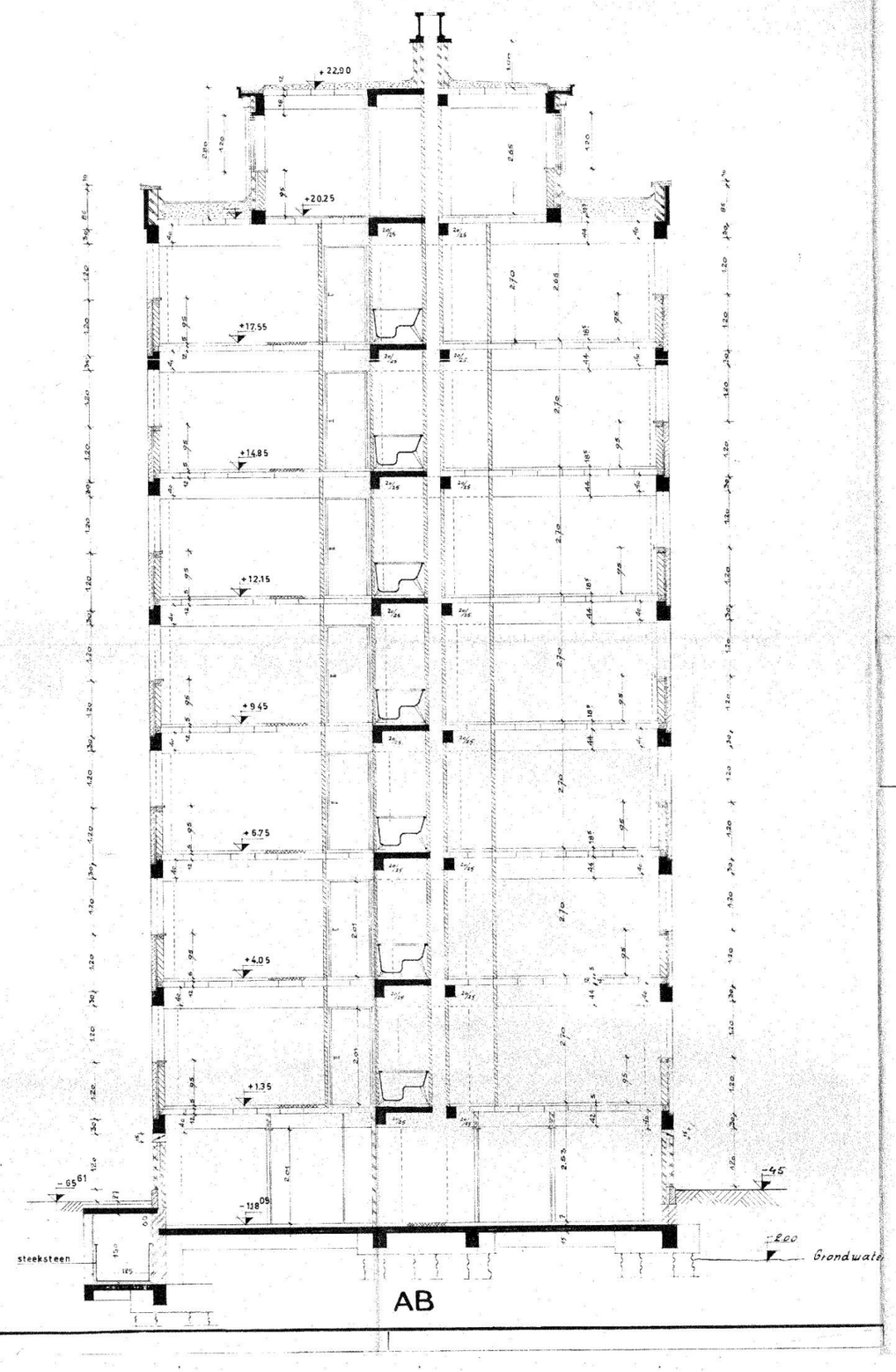

GENTSE MAATSCHAPPIJ VOOR DE HUISVESTING N. V.

Burgerlijke vennootschap die de vorm van een Naamloze Vennootschap heeft aangenomen.
Register van de burgerlijke vennootschappen die de vorm van een handelsvennotschap hebben aangenomen.
Rechbank van koophandel te Gent, Inschrijvingsnummer 28.
MAATSCHAPPELIJKE ZETEL : ST. VINCENTIUSPLEIN 2, TE 9000 GENT

WIJK GROENE BRIEL

VOORWERP HERSTEL BETON ONDERHOUD EN VERFRAAIING GEVELS APPARTEMENTEN

PLAN DWARSE SNEDEN AB CD

KOPIJ VAN BOUWPLANNEN OPGEMAAKT DOOR HET BUREAU VAN IR.ARCH. J.TRENTESEAU FORTELAAN 14 9000 GENT

BLOK A

NUMMER 7.

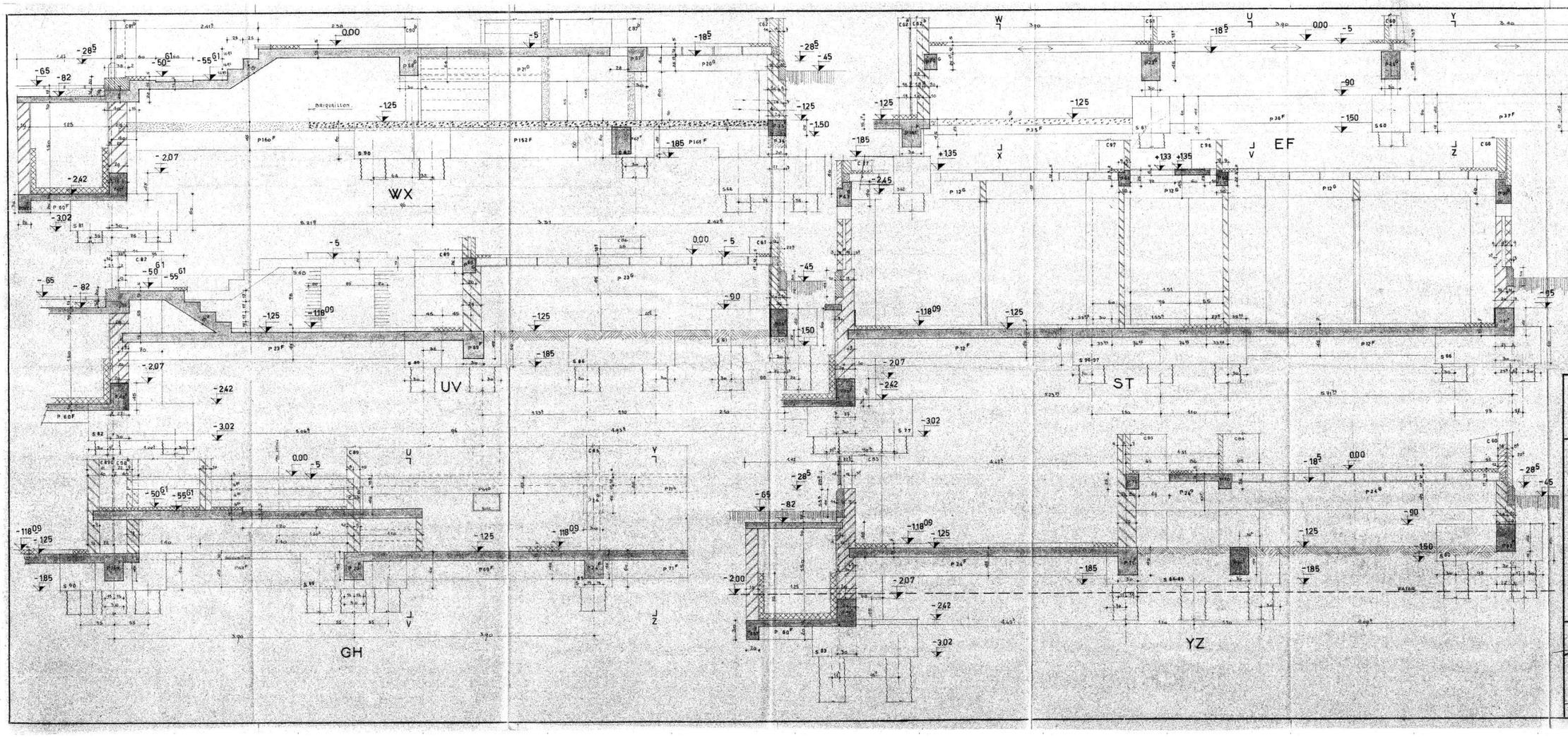

BUREAU

Jules TRENTESEAU

GENT
1, Ulikenstraat
Tel.: 22.27.86

INGENIEUR A.I.G.

BRUXELLES
17, Rue de l'Autopsie
Tel. 21.77.22

GENTSE MAATSCHAPPIJ VOOR GOEDKOPE WONINGEN

GROENE BRIEL

BLOK A

LINKER VLEUGEL

DOORSNEDEN

EF-GH-WX-UV-YZ-ST

DOORSNEDEN REFERENTIE IN PLAN N° 6

Ontworpen door : Dressé par :

Getekend door : Dessiné par :

WIJZIGINGEN – MODIFICATIONS

DOSSIER : 349

PLAN N° 25

Schaal : Echelle 5 %

5.9.1966

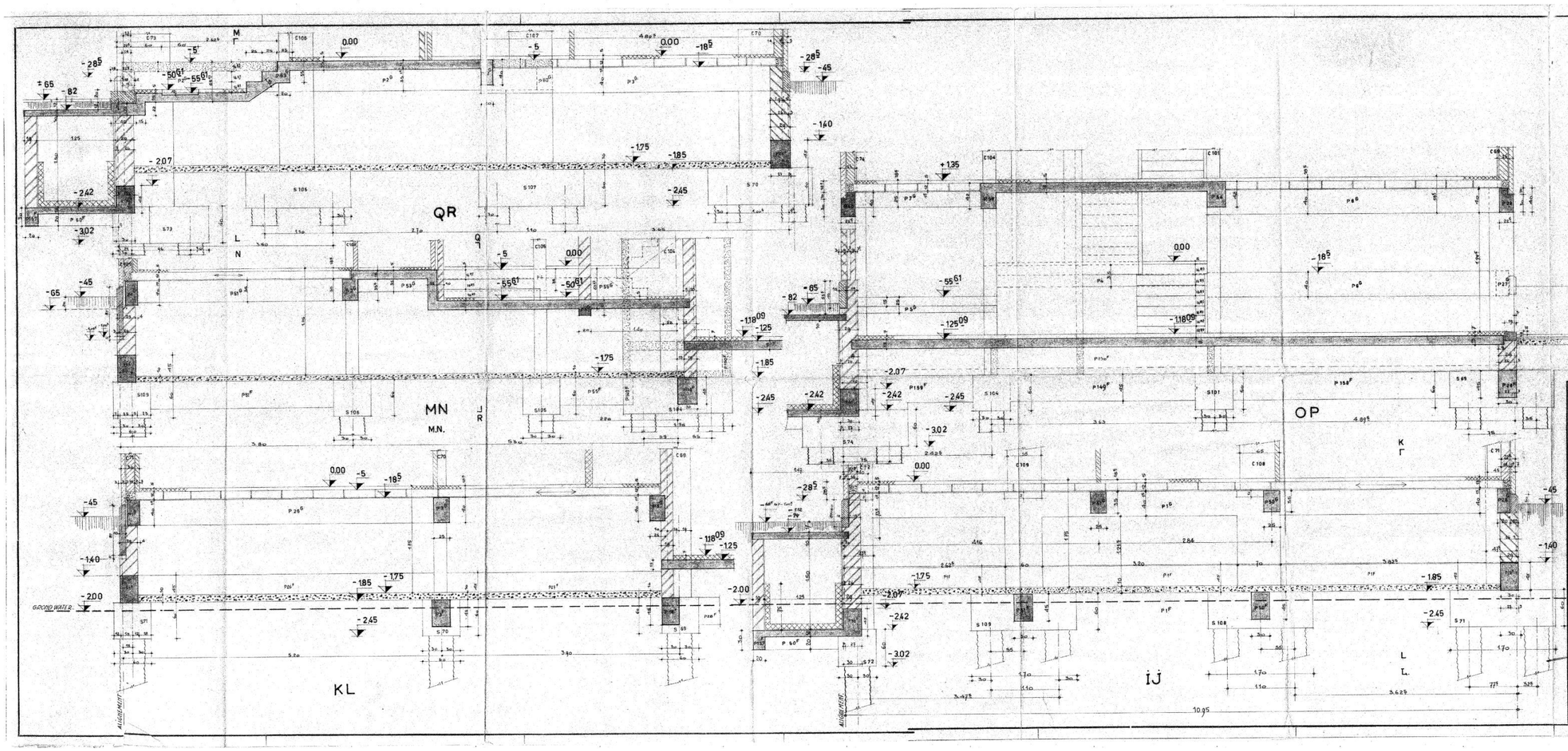

BUREAU
Jules TRENTESEAU

GENT
1, Uilenkenstraat
Tel.: 22.27.66

INGENIEUR A.I.G.

BRUXELLES
17, Rue de l'Aéronomie
Tél. 21.77.22

GENTSE MAATSCHAPPIJ VOOR
GOEDKOPE WONINGEN

GROENE BRIEL

BLOK A

LINKER VLEUGEL

DOORSNEDEN

IJ-KL-MN-OP-QR

DOORSNEDEN AANGEGEVEN OP PLAN N-8

Ontworpen door :
Dressé par :

Getekend door :
Dessiné par :

WIJZIGINGEN — MODIFICATIONS
25. 10. 4.57

DOSSIER :
349

PLAN N°
24

Schaal
Echelle 5 %

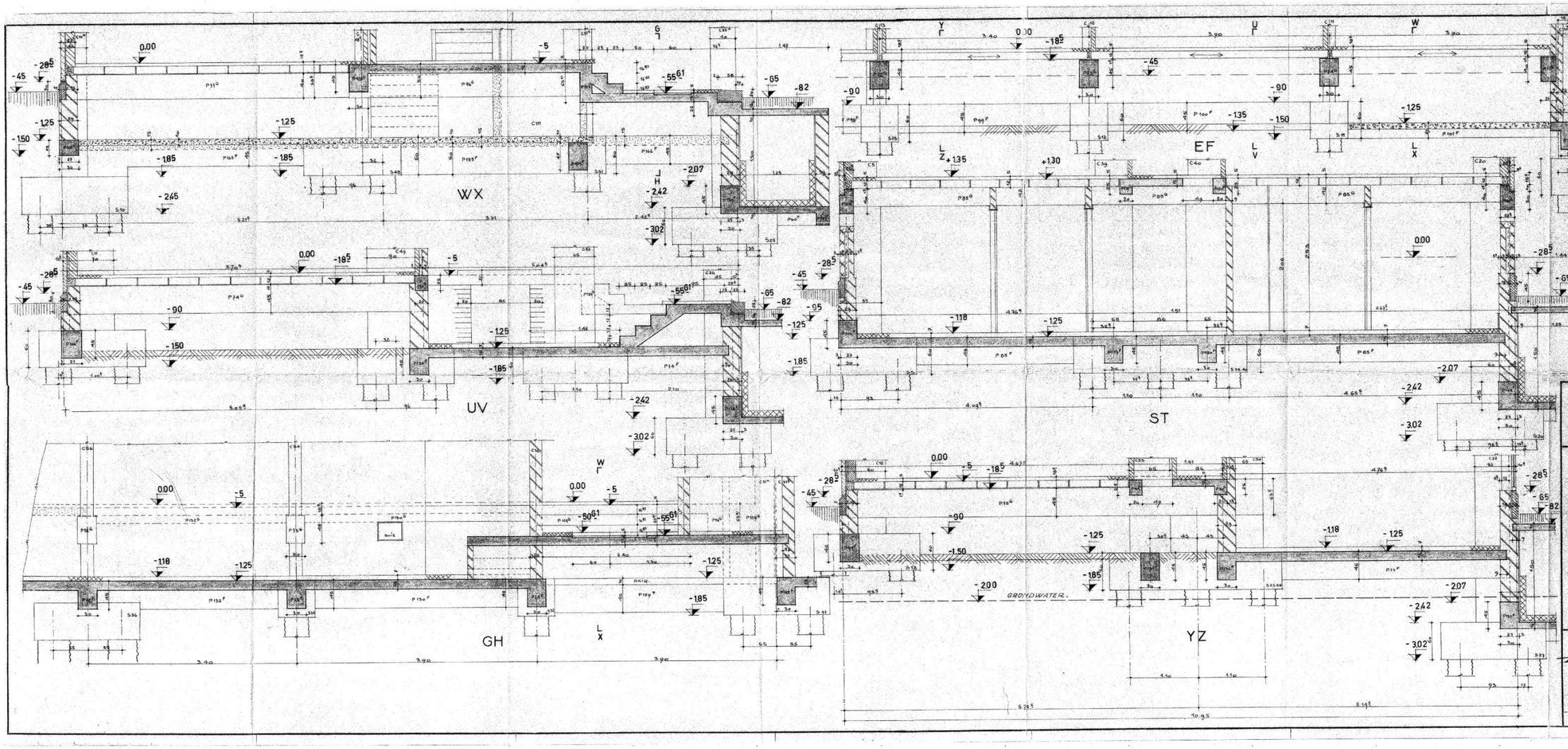

BUREAU
Jules TRENTESEAU
GENT — INGENIEUR A.I.G. — BRUXELLES
1, Uilenstraat Tel.: 22.27.66 — 17, Rue de l'Autonomie Tel.: 31.77.22

GENTSE MAATSCHAPPIJ VOOR GOEDKOPE WONINGEN

GROENE BRIEL

BLOK A
RECHTER VLEUGEL
DOORSNEDEN
GH - EF - WX - UV - YZ - ST

DOORSNEDEN AFGELEEND UIT PLAN Nr 5

Ontworpen door : Dressé par : — Getekend door : Dessiné par :

WIJZIGINGEN — MODIFICATIONS

DOSSIER : 349

PLAN Nr 28

Schaal Echelle 5 %

5.8.1959

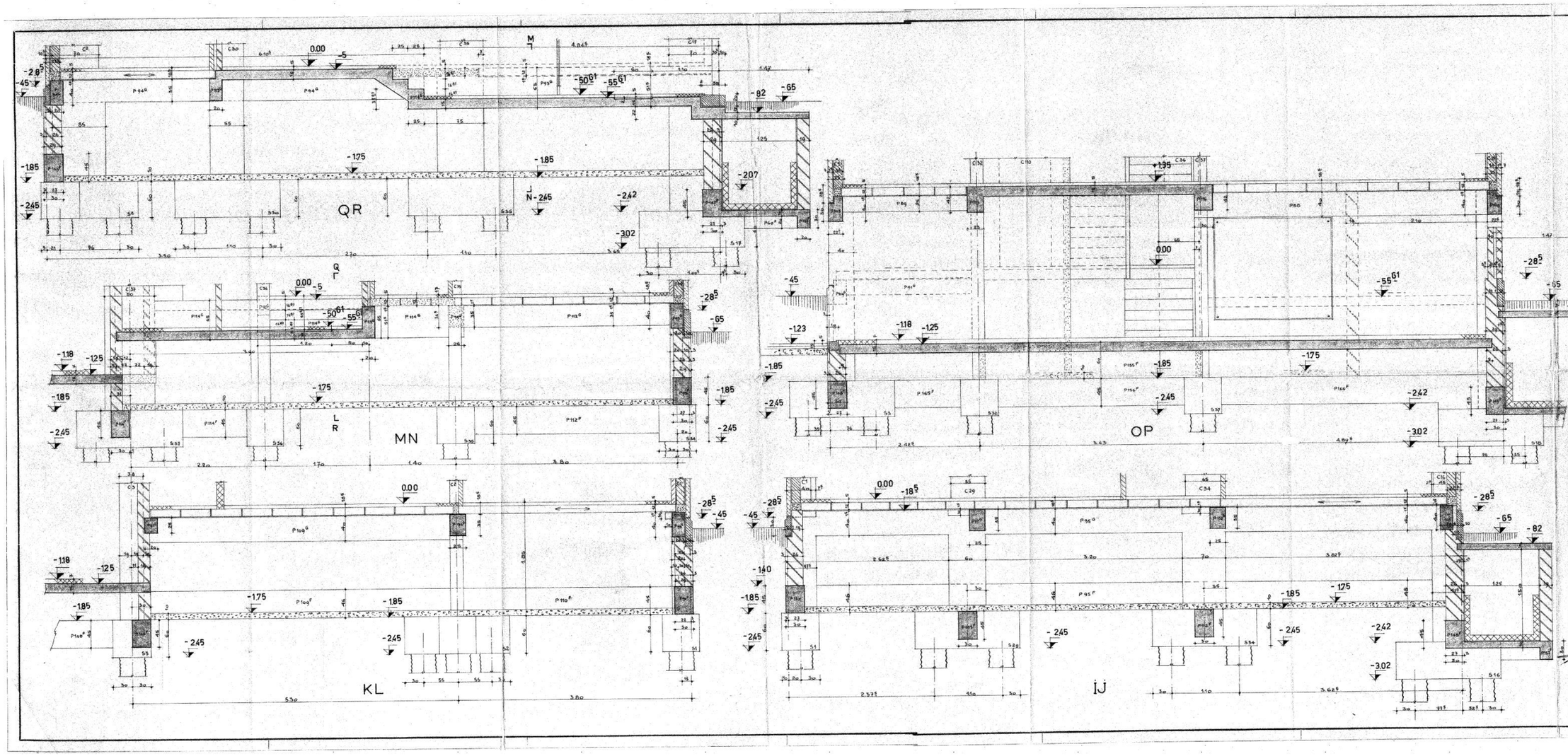

BUREAU
Jules TRENTESEAU
GENT — 1, Uilenkastraat — Tel.: 22.27.86
INGENIEUR A.I.G.
BRUXELLES — 17, Rue de l'Autonomie — Tel.: 21.77.22

GENTSE MAATSCHAPPIJ VOOR GOEDKOPE WONINGEN

GROENE BRIEL

BLOK A

RECHTER VLEUGEL

DOORSNEDEN

IJ-KL-MN-OP-QR

DOORSNEDEN AFGELEIDEN OP PLAN N° 5

Ontworpen door : Dressé par :
Getekend door : Dessiné par :

WIJZIGINGEN — MODIFICATIONS

DOSSIER : 349

PLAN N° 27

Schaal 5 % Echelle

8.8.1956

ADEDE
SEARCH & RECOVERY

GENT - TICHELREI

Plannr. 7
Ontwerptoestand.

2016H124

Digitaal aangemaakt 11/10/2016

1:335 © WoninGent cvba-so

Legende

Onderzoeksgebied

N

0 25
Meter

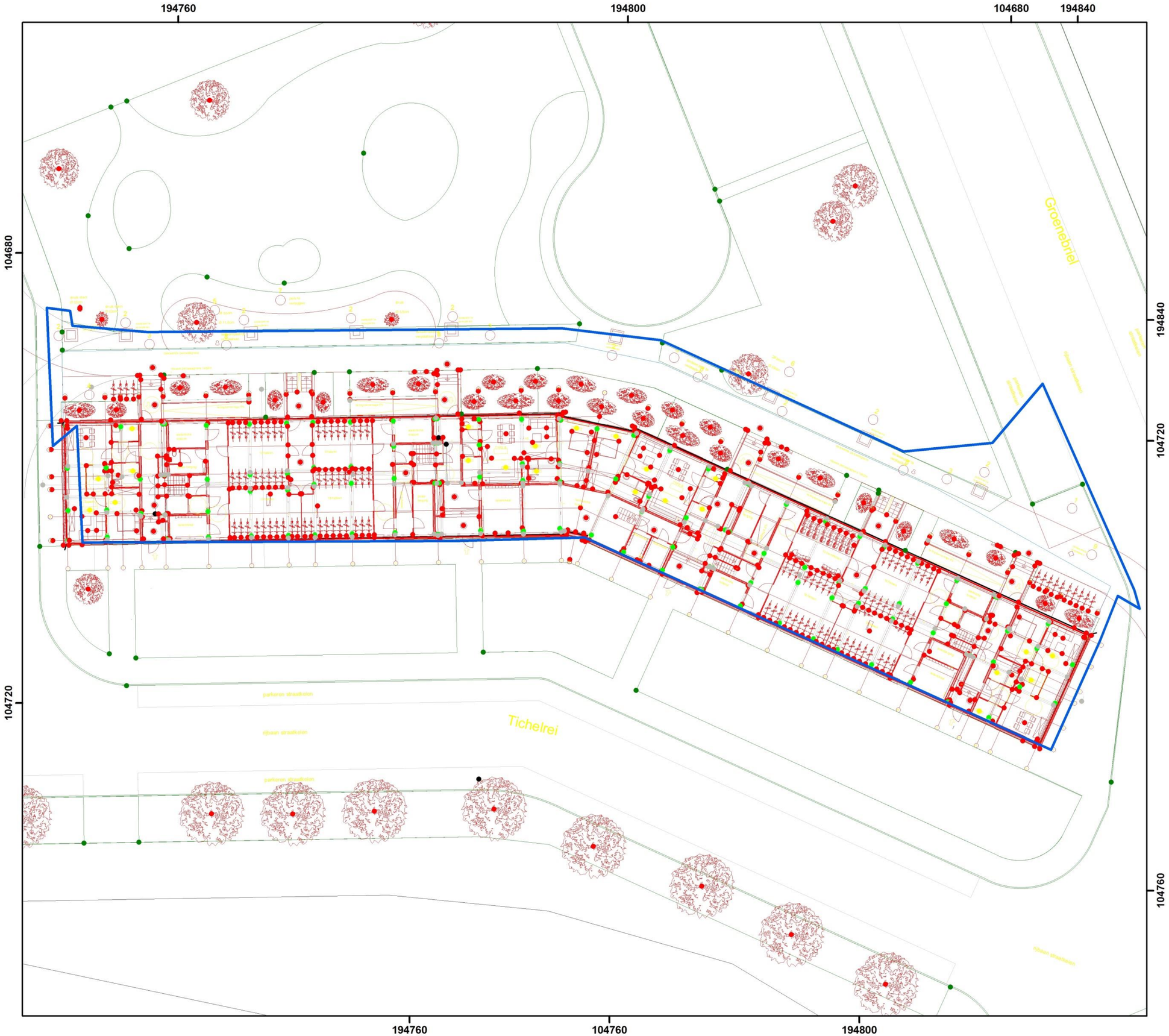

ADEDE
SEARCH & RECOVERY

GENT - TICHELREI

Plannr. 8
Grondverzetsplan.

2016H124

Digitaal aangemaakt 11/10/2016

1:335 © WoninGent cvba-so

Legende

Onderzoeksgebied

N

0 25
Meter

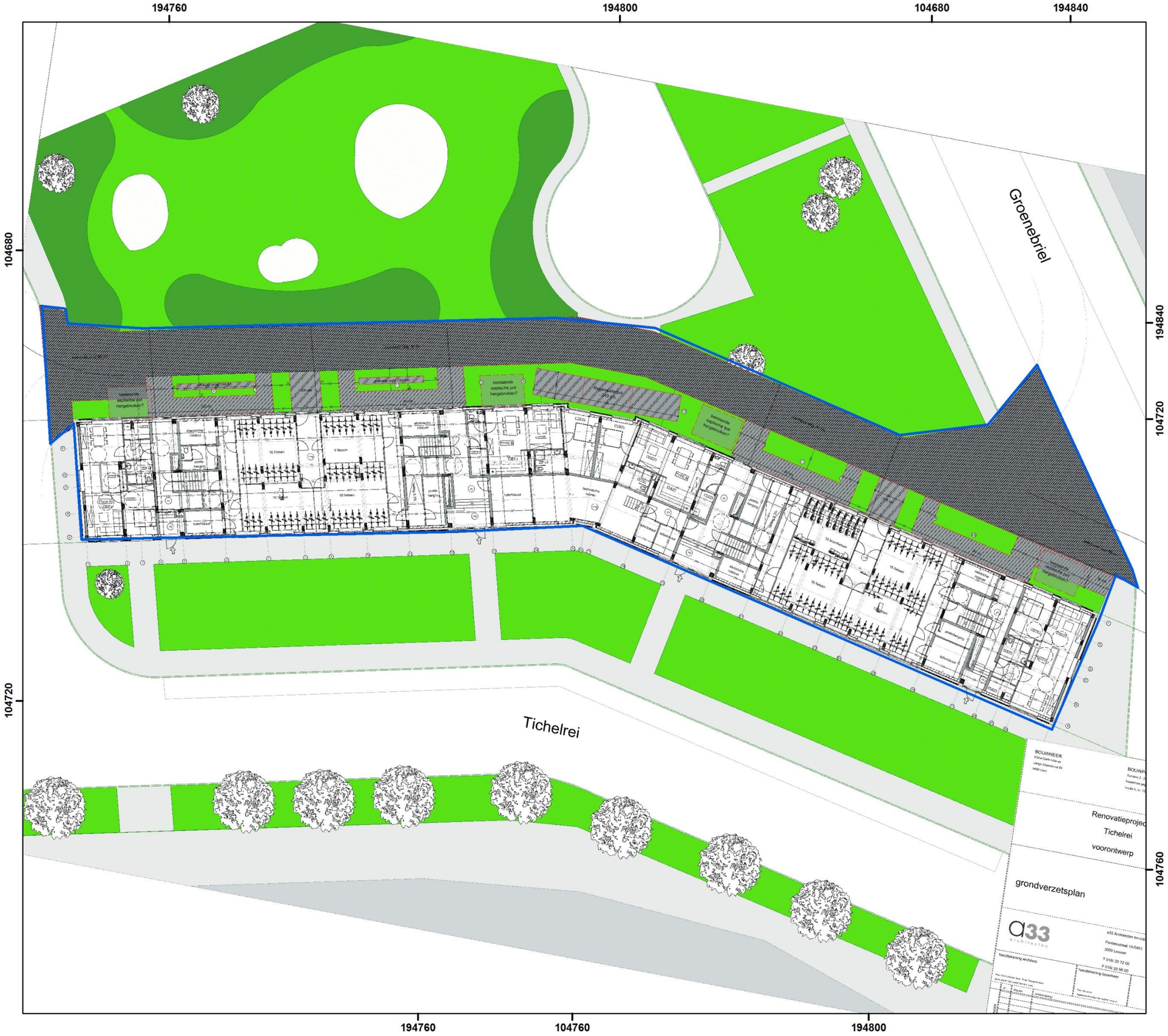

3 Assessmentrapport

3.1 Landschappelijke situering van het onderzoeksgebied

Het onderzoeksgebied is gesitueerd langs de Tichelrei gelegen in de binnenstad van Gent. De stad Gent is gelegen in de noordelijke laagvlakte van België en vertoont zachte glooiingen die nergens boven de 50m hoogte reiken. Gent heeft haar ontstaan te danken aan de economisch gunstige ligging bij de samenvloeiing van de Leie en de Schelde. De valleien van deze twee rivieren wisselen af met zandige opstuwingen, die zelden hoger dan 15m boven de zeespiegel reiken. De hoogste opstuwing is de Blandijnberg, met een hoogte van 29,10m TAW. Deze heuvel vormt samen met de rondom liggende dalbodem grosso modo de twee hoofdelementen waaruit de Gentse binnenstad bestaat. Op onderstaande kaart van het digitaal terreinmodel staat de Blandijnberg onderaan weergegeven, ten zuiden van het projectgebied. Het projectgebied ligt duidelijk gelegen in de dalbodem rond deze getuigenheuvel.

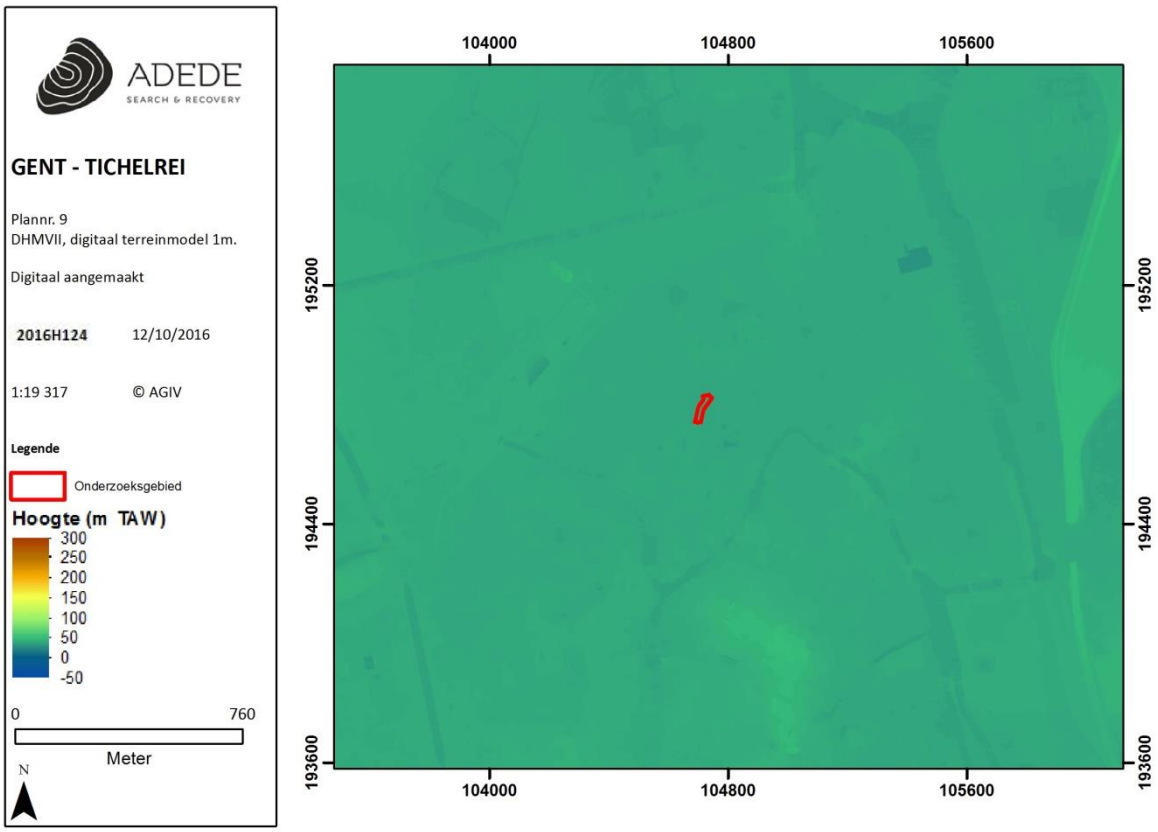

Figuur 2. Situering van het projectgebied op het Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II, digitaal terreinmodel 1m.

In de dalbodem zijn een aantal hoger gelegen zandheuvels bewaard gebleven. De belangrijkste is de heuvelrug die begint aan de Kouter en loopt over de Kalandeberg naar de Zandberg, waar ze haar

hoogste punt (13,84 m.) bereikt; ze strekt zich verder uit over de Hoogpoort om langzaam neer te dalen naar de Leieoevers[2]. Verder wordt de dalbodem ook gekenmerkt door een groot aantal vertakkingen van waterlopen waardoor de lage stad in de middeleeuwen een amalgaam werd van onregelmatig gevormde eilandjes. Aanvullend op deze talrijke vertakkingen werden ook een aantal kunstmatig gegraven grachten aangelegd. Het onderzoeksgebied ligt aan één van deze kunstmatig aangelegde grachten: de Tichelrei. Deze werd in 1948 gedempt[3] en is vandaag de dag dus niet meer zichtbaar in het stadsbeeld.

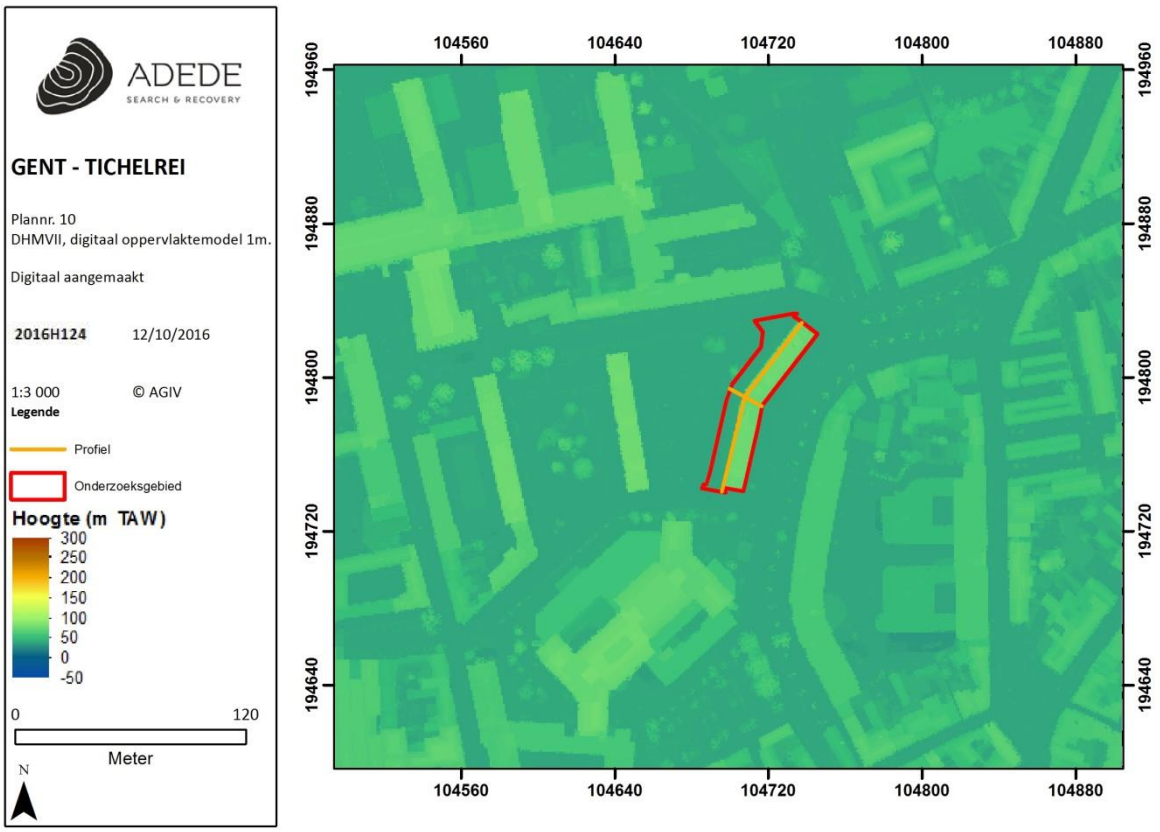

Figuur 3. Situering van het projectgebied op het Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II, digitaal oppervlaktemodel 1m.

Het Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II geeft aan dat het onderzoeksgebied gelegen is op een hoogte van ongeveer 7,4m TAW[4]. Binnen de contouren van het onderzoeksgebied zelf is zeer weinig hoogteverschil merkbaar. Opvallend is wel dat het terrein in oostelijke richting een duik naar beneden neemt. Dit kan in verband gebracht worden met de lager gelegen ligging van de Tichelrei.

[2] https://inventaris.onroerenderfgoed.be/dibe/geheel/21063
[3] *L.M. Thiery, Populaire beschrijving van de grond waarop de stad Gent is gebouwd, Gent, 1950.*
[4] *www.geopunt.be*

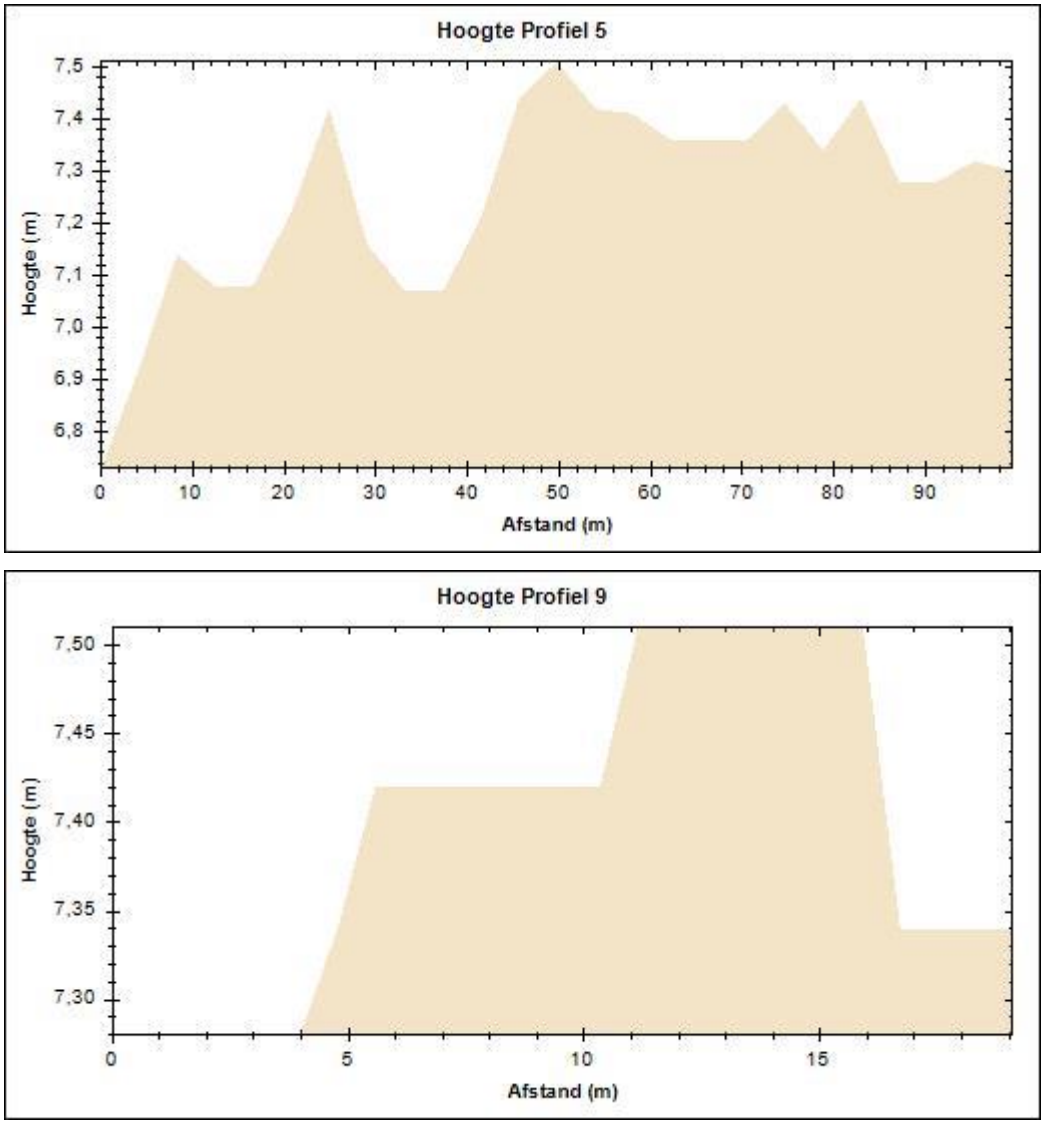

Figuur 4. Hoogteprofiel van zuid naar noord (boven) en van oost naar west (onder).

3.2 Geo(morfo)logische en bodemkundige situering van het onderzoeksgebied

3.2.1 Tertiair geologisch

Tertiair-geologisch gezien bevindt het onderzoeksgebied zich binnen het Lid van Vlierzele (deel van de Formatie van Gentbrugge, ca. 50 miljoen jaar oud; zalmroze op onderstaande kaart), wat neerkomt op mariene bodems bestaande uit klei, zand en silt uit het vroeg-Eoceen. Op het terrein

vertaalt zich dat in theorie in groen tot grijsgroen fijn zand, soms kleihoudend, met plaatselijk dunne zandsteenbanken. Het tertiaire zand is hier glauconiet- en glimmerhoudend[5] .

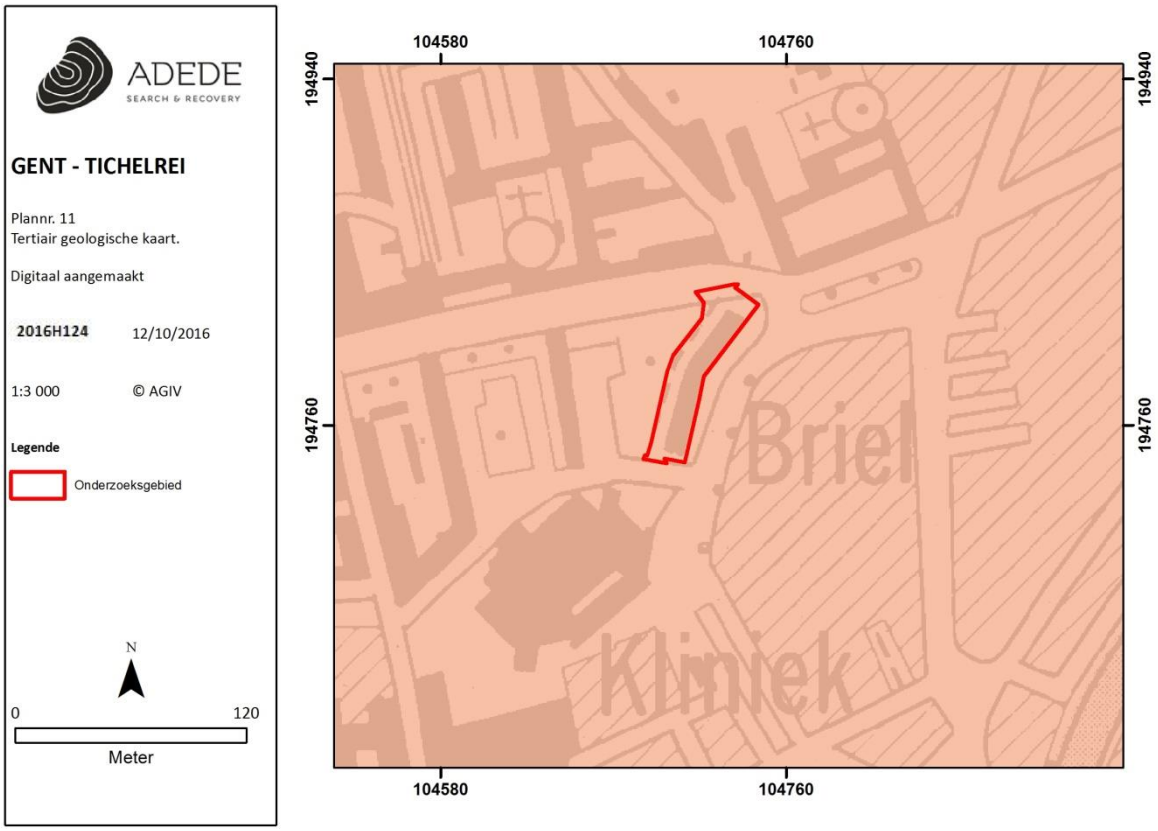

Figuur 5. Situering van het projectgebied op de tertiair geologische kaart.

Het fijne zand is duidelijk horizontaal of kruisgewijs gelaagd, soms homogeen, met veel tubulaties. Naar onder toe gaat het over in een meestal homogeen, kleiig zeer fijn zand, met kleine kleilenzen. Bovenaan komen gedifferentieerde kleilagen met humeuze intercalaties voor. Er komen in de afzetting weinig macrofossielen voor, de zandsteenbanken zijn zeer hard maar vallen soms uiteen in dunne plakketten[6].

3.2.2 Quartair geologisch

Een beeld van de Samengestelde Quartairprofieltypekaart van Vlaanderen geeft aan dat het onderzoeksgebied zich bevindt in een zone die bestaat uit alluviaal zandig facies uit het Holoceen (K), fluvio-periglaciaal zandig facies uit het Weichseliaan (F) en valleibodemgrind uit het Vroeg-Weichseliaan (Gv).

[5] http://dov.vlaanderen.be
[6] *P. Jacobs, M. De Ceukelaire, W. De Breuck & G. De Moor, Toelichtingen bij de Geologische kaart van België (Vlaams Gewest): Kaartblad 22 Gent, Brussel, 1996, p. 27.*

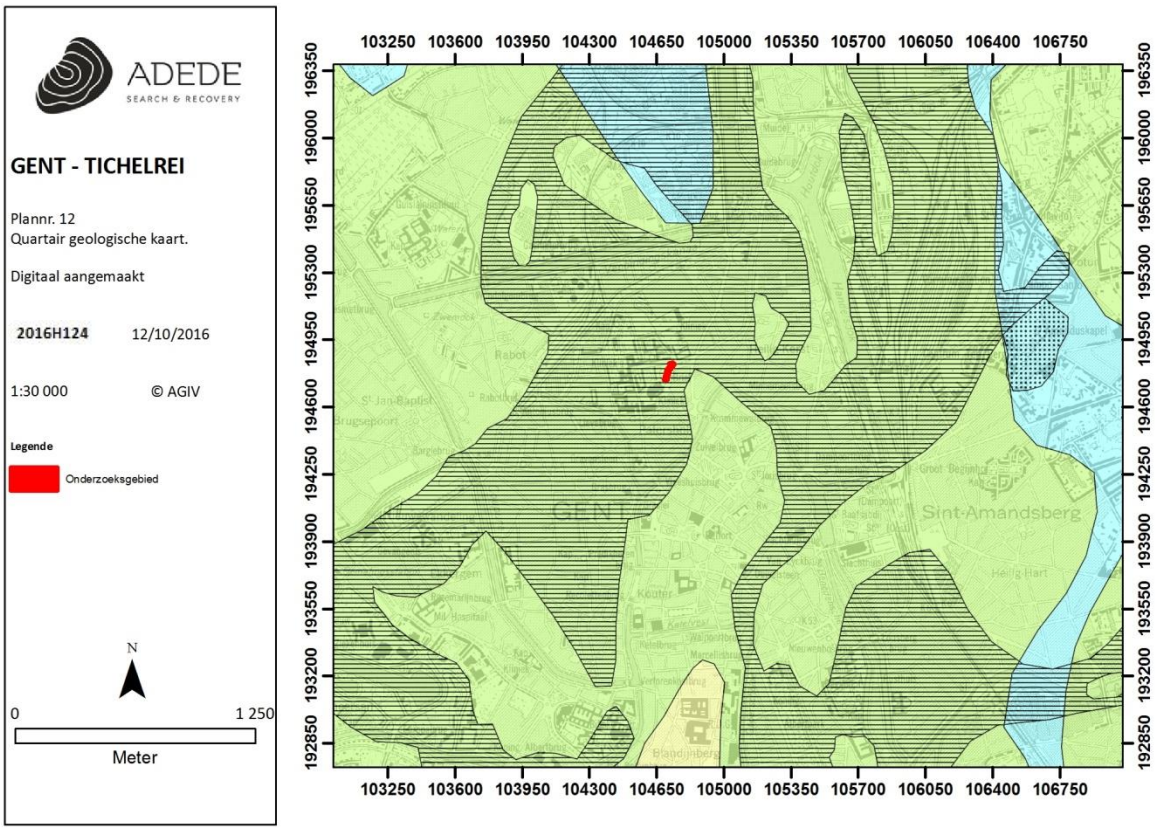

Figuur 6. Situering van het projectgebied op de quartair geologische kaart.

De alluviaal zandige facies kunnen sterk variëren van kleiig of leemhoudend zand tot zuiver zand en kunnen zowel planten- als baksteenrestjes bevatten. Het fluvioperiglaciaal sedimentpakket bestaat in Gent hoofdzakelijk uit een zandig lithosoom dat echter op veel plaatsen gescheiden is door een minder belangrijk flucioperiglaciaal lemig facies. Het onderste zandig complex bestaat overwegend uit middelmatig fijn tot middelmatig grof zand dat zwak glauconiethoudend is. Naar onder toe wordt het sediment grover en bevat deze talrijke grindelementen (silexen, kwartskorrels en zandsteenstukken) en schelpresten. Tevens kunnen kleikeien, leembrokstukken en venige houtstukken worden aangetroffen. Het bovenste zandig complex bestaat uit middelmatig fijn zand, met laminae of lenzen middelmatig zand. Het is opgebouwd uit een juxtapositie en superpositie van ondiepe (0,5 à 1,0m) kruisgelaagde geulvormige structuren met diagonale of tangentiële progradeerende interne laminaire gelaagdheid. Aan de basis komt op vele plaatsen een dunne, maar duidelijke grindvloer voor. Aan de basis van de kruisgelaagde geulstructuren wordt vaak een laag kleikeitjes van herwerkte Yperiaanse klei, aangetroffen. Het fluvioperiglaciaal sedimentpakket kan sporen bevatten van cryoturbaties en vorstwiggen. Aan de basis van het Weichseliaans sedimentpakket vindt men een dik pakket grof, heterogeen materiaal. Het bestaat uit zand, met

soms grove vegetatieresten, en occasioneel worden ook sporen van klei aangetroffen. Grind, opgebouwd uit sedimenten van verschillende oorsprong (zandsteen, silex, etc.), is hier echter dominant aanwezig in pakketten die lokaal meer dan een meter dik kunnen zijn. Vaak vindt men hierin ook bijmenging van organisch materiaal zoals veen en hout terug[7].

3.2.3 Bodem

Op de bodemtypekaart staat het projectgebied volledig ingekleurd als OB (gearceerd), wat overeenkomt met bodems die ingrijpend door de mens gewijzigd zijn.

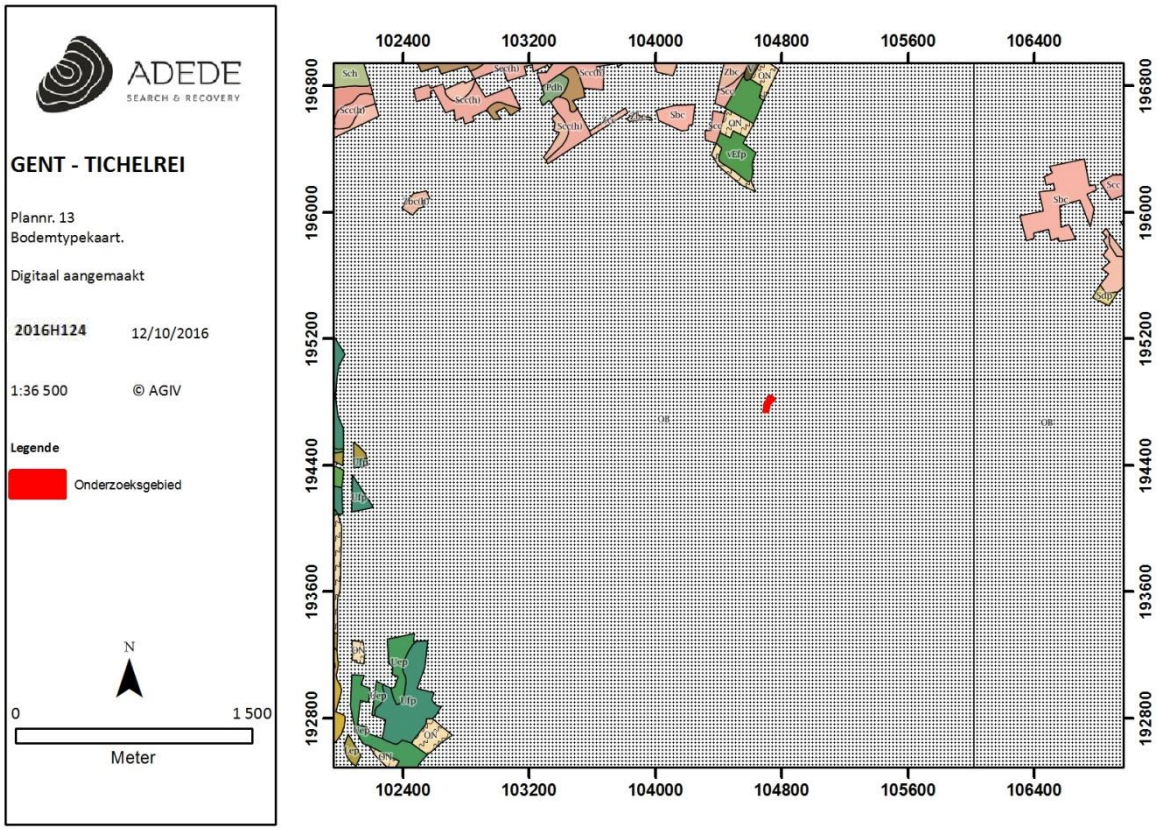

Figuur 7. Situering van het projectgebied op de bodemtypekaart.

Ditzelfde beeld staat ook weergegeven op de bodemkaart van het Vlaamse Gewest.

[7] *S. Vermeire, G. De Moor, Adams R., Quartairgeologische Kaart van België, Vlaams Gewest, Verklarende tekst bij het Kaartblad (22) Gent (1/50.000), Brussel, 1999.*

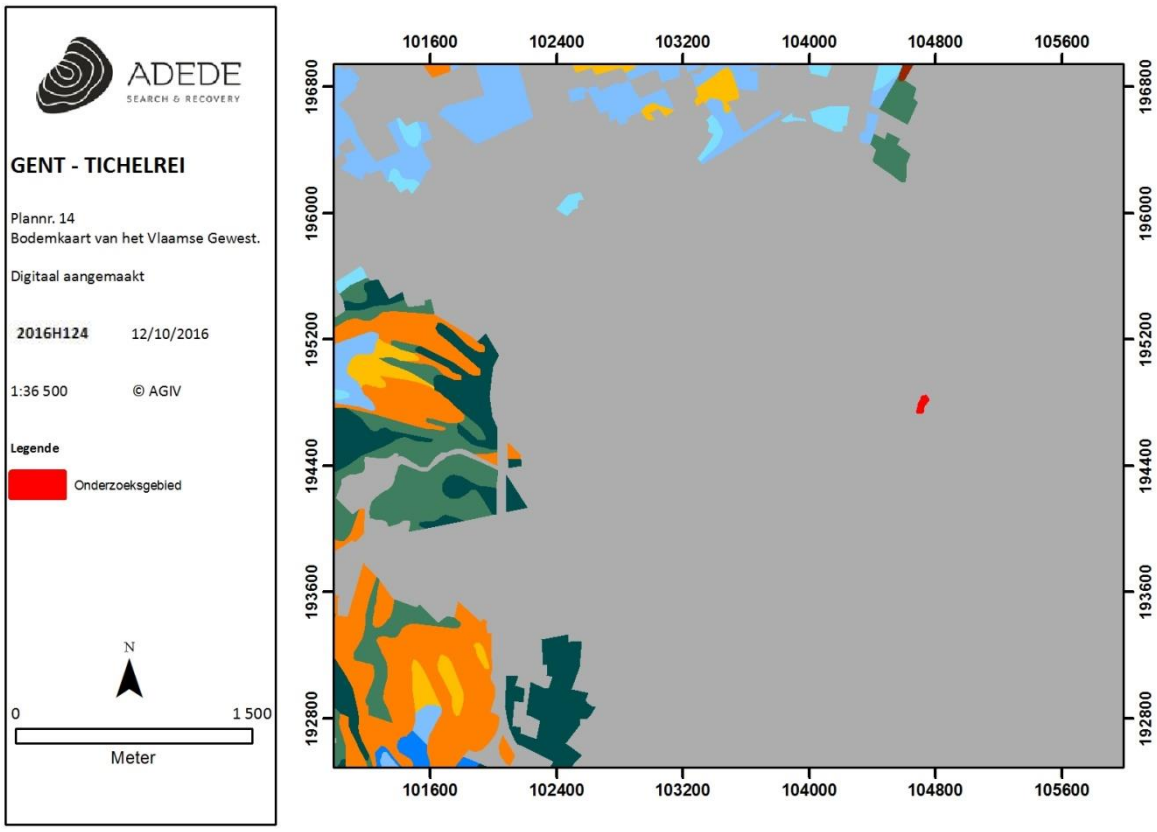

Figuur 8. Situering van het projectgebied op de bodemkaart van het Vlaamse Gewest.

Op de erosiegevoeligheidskaart van de Vlaamse gemeenten staat het projectgebied ingekleurd als donkergroen, wat neerkomt op zeer weinig erosiegevoelige bodems.

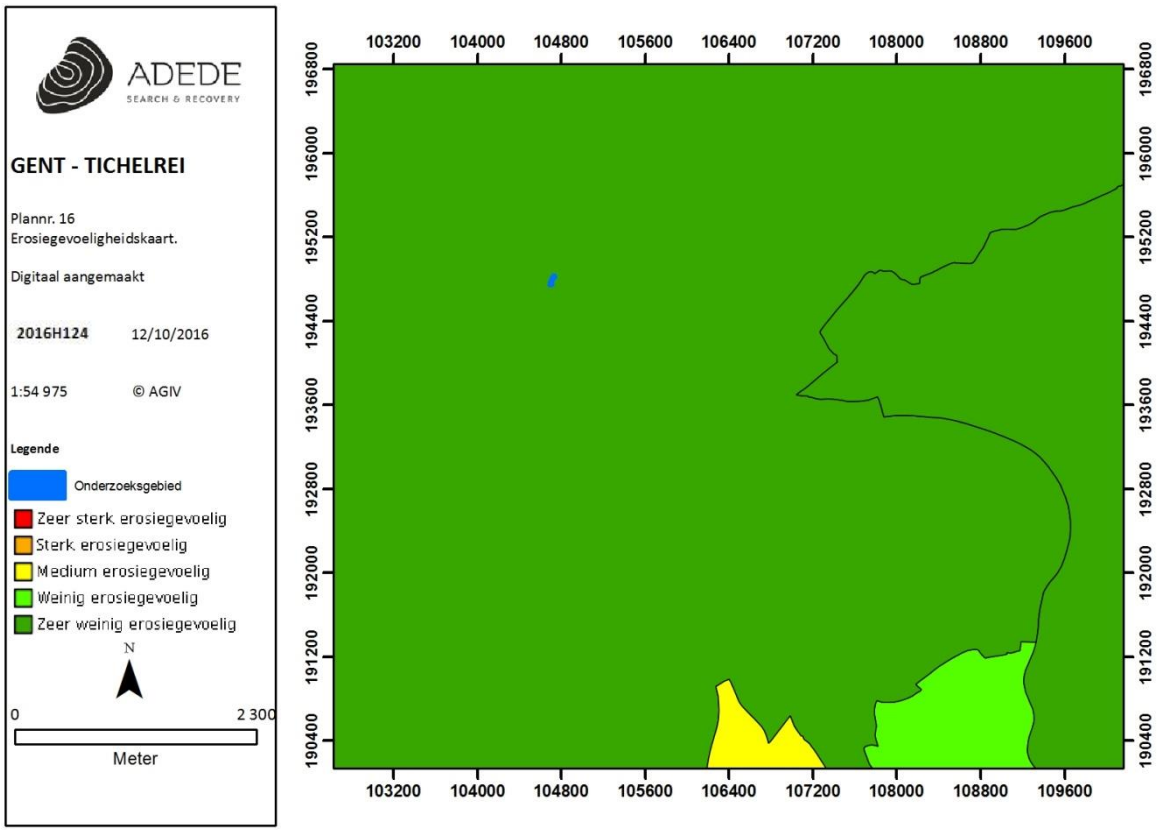

Figuur 9. Situering van het projectgebied op de erosiegevoeligheidskaart van de Vlaamse gemeenten.

Op de kaart van het bodemgebruiksbestand staat het project ingekleurd als zone met kernstadbebouwing (donkerrood).

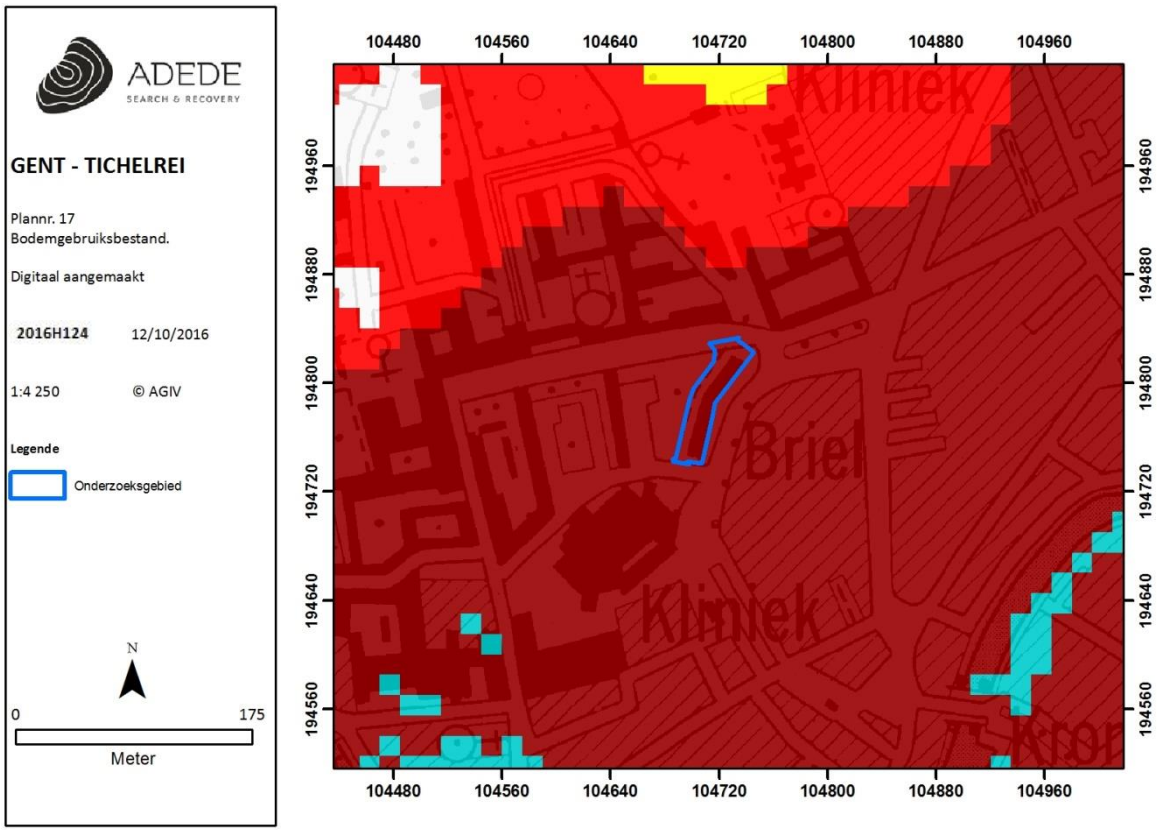

Figuur 10. Situering van het projectgebied op de kaart van het bodemgebruik.

3.3 Historische situering van het onderzoeksgebied

3.3.1 Algemene historische situering

Het onderzoeksgebied bevindt zich ongeveer in het midden tussen de tweede en de derde Gentse stadsomwalling. In de late 10e eeuw werd de eerste omwalling reeds overschreden en ontplooide de oorspronkelijke handelsnederzetting zich in westelijke richting tot over de Leie. Deze uitbreiding was het gevolg van zowel economische als demografische groei. De onregelmatige vorm van de Gentse binnenstad (ook wel *De Kuip* genoemd) is een weerspiegeling van de grachtengordel van omstreeks 1100 waarbij delen van de Schelde en de Leie werden aangevuld met gegraven grachten. Langzamerhand verplaatsten de handels- en havenactiviteiten zich van de Schelde naar de Leie: de binnenhaven ontwikkelde zich aldus vanaf de 13de eeuw[8]. Tegen het einde van de 14e eeuw had de

[8] L. Charles & M.C. Laleman, Het Gent Boek, Gent, 2006, p. 51. & M.C. Laleman et al., Het Panoramisch Gezicht op Gent 1534, *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis & Oudheidkunde te Gent, nr. 68,* 2014, Gent, p. 167.

inmiddels derde Gentse stadsomwalling een omtrek bereikt van ongeveer 12,5 kilometer. Van het omwalde gebied van ca. 644 ha was slechts 200 ha bebouwd[9].

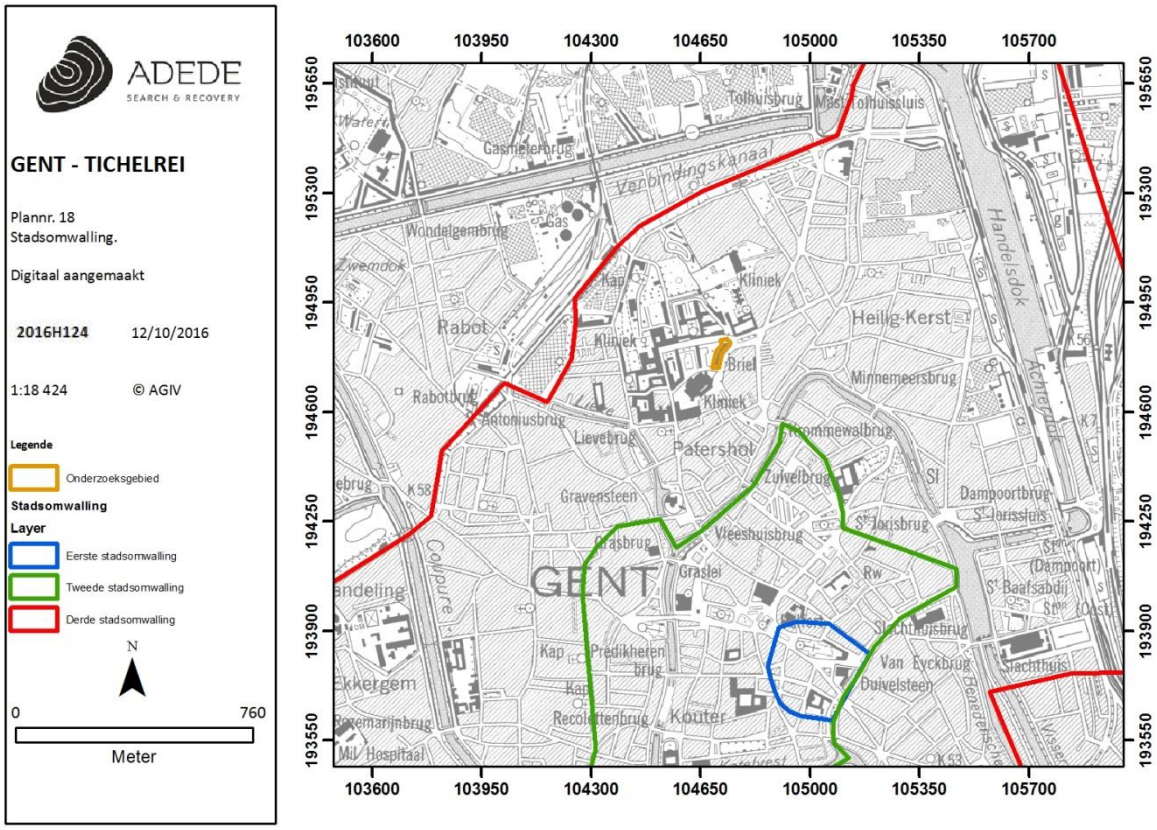

Figuur 11. Situering van het projectgebied tussen de tweede en derde stadsomwalling.

Gedurende de 13e eeuw, tijdens relatief vredige tijden, was het voornamelijk de gunstige ligging van Gent aan Vlaanderens twee belangrijkste rivieren die voor de ontwikkeling van de binnenhaven zorgde en bijgevolg voor de ontwikkeling van Gent tot middeleeuwse grootstad. Hoewel Gent zich in het binnenland bevindt, heeft de stad nooit opgehouden deze gunstige natuurlijke waterverbindingen verder te benutten. Aansluiting met het internationale zeevaartverkeer werd bewerkstelligd door, naar gelang de economische en politieke eisen, kanalen te graven in verschillende richtingen. Zo werd bijvoorbeeld reeds in het midden van de 13de eeuw de Lieve uitgegraven om een verbinding te creëren met Brugge en Damme[10]. Dankzij het valoriseren van deze waterwegen en de aansluiting die werd gevonden met het internationale zeevaartverkeer bleef de stad groeien. Langzamerhand werden de onbebouwde zones in het stadscentrum opgevuld. Toch waren pas aan het einde van de 15e eeuw en het begin van de 16e eeuw aanpassingen aan de

[9] https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/122210
[10] J. Decavele, De eeuwenoude Gentse zeehavenambitie, Gent, 2010, pp. 1-2.

omwalling nodig. Herhaaldelijke aanvallen en oorlogen hadden een versterkte stadsomwalling tot gevolg. De meest ingrijpende wijzigingen vonden plaats in 1539-1540 wanneer de stad gedeeltelijk ontmanteld werd, de binnenpoorten afgeschaft werden en een dwangburcht werd opgericht. Dit bastion werd al snel terug verlaten en gedeeltelijk ontmanteld maar de dringende noodzaak voor een aaneensluitende stadsversterking met dammen, vesten en bastions bestand tegen de nieuwe krijgsmiddelen, bleef bestaan[11].

In diezelfde periode (na 1530) kende Antwerpen een snelle groei tot belangrijk handelscentrum. Als reactie hierop richtten de Gentenaren hun blik richting Westerschelde in plaats van het Zwin, dat ondertussen verzand was, als uitweg naar de zee. Om verbinding te maken met de toenmalige voornaamste commerciële ader van Europa was een vorstelijk octrooi nodig. Gezien Keizer Karel V zijn geboortestad genegen was liet hij in 1545 door landmeter Frans van de Velde een kanaalplan ontwerpen. Twee jaar later werd de toestemming verleend om met graafwerken te beginnen voor een kanaal tussen Gent en de Landdijk. Nog eens twee jaar later werd een doorsteek gemaakt naar de Westerschelde en werd een schutsluis gebouwd. De Gentenaren hadden, ondanks hevige protesten van de Antwerpenaren die de concurrentiestrijd al voelden aankomen, eindelijk hun kanaal en hun sas. Op die manier werd via de zogenaamde *Sasse Vaart* een nieuwe, rechtstreekse verbinding gecreëerd met de Westerschelde en zo ook met de zee. Keizer Karel toonde zijn steun aan het Gentse project in 1556 door er ostentatief gebruik van te maken om naar Vlissingen te varen alwaar hij verder afreisde naar Spanje[12].

Binnen de Gentse muren werd gelijktijdig (ca 1547) een verbinding tussen de Sasse Vaart en de Leie gerealiseerd in de vorm van het Meerhemkanaal, ook wel Schipgracht of Tichelrei genoemd[13]. Het kanaal was zowel industrieel als particulier in gebruik maar zorgde voornamelijk voor de turfaanvoer naar het stadscentrum. In werkelijkheid was de Tichelrei slechts een gedeelte, gelegen tussen het huidige Fratersplein en de Leie, van het 1,22km lange Meerhemkanaal. De schilderachtige Tichelrei had waarschijnlijk zijn naam te danken aan de bakstenen, per boot van Stekene aangevoerd, die er werden gelost. Volgens sommigen verwijst het naar de kaaimuur die aldaar reeds vroeg uit tichels bestond, weer anderen zeggen dat de naam voor het eerst voorkwam in 1354 en verwijst naar tichelfabrieken die op die locatie stonden. Voor dit laatste is echter geen enkel aanvullend bewijs te vinden[14].

---

[11] *https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/122210*

[12] L. Charles & M.C. Laleman, Het Gent Boek, Gent, 2006, p. 138 ;p. 143 & *J. Decavele, De eeuwenoude Gentse zeehavenambitie, Gent, 2010, pp. 1-2.*

[13] *https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/122210 & S. Janssens, Het Meerhemkanaal, Ghendtsche Tydingen 19.3, 1990, Gent, p. 134.*

[14] *S. Janssens, Het Meerhemkanaal, Ghendtsche Tydingen 19.3, 1990, Gent, p. 144. & http://www.gentblogt.be/2014/07/11/89438 & https://gentdekuip.com/water/sassevaart/*

De Sasse Vaart, met een diepte tussen de 1,30 en 1,60m en een bodembreedte van 15 tot 19m was, zelfs naar 16e-eeuwse normen, geen echt zeekanaal te noemen. Toch mag het economisch belang ervan, en daarmee dat van het Meerhemkanaal en de Tichelrei, niet onderschat worden. Na de Tachtigjarige Oorlog en de Val van Antwerpen in 1585 werd de vrije doorvaart door de Schelde afgesloten. Antwerpen en Gent leden zwaar onder het sluiten van de Schelde: hoewel de scheepvaart doorging was dit op een uiterst laag pitje. Naar verloop van tijd werd het kanaal steeds minder bruikbaar en tegen het einde van de 18e eeuw was het verworden tot een verwaarloosde, slijkerige geul. Rond 1800 begon de roep naar een volwaardige zeeverbinding weer te klinken onder druk van de groeiende textielnijverheid. De vereniging van Noord en Zuid in het Koninkrijk der Nederlanden bood daartoe de kans. Men ging in dezelfde richting werken als de inmiddels dichtgeslibde Sasse Vaart en een nieuw kanaal werd gegraven, gedeeltelijk het voormalige traject van de Sasse Vaart volgend. Zo werd het Kanaal Gent-Terneuzen in 1827 opengesteld en werd Gent met het bijhorende Handelsdok voor het eerst een echte zeehaven. Het Meerhemkanaal werd nu de verbinding tussen de Leie en het Kanaal Gent-Terneuzen en bleef zo in gebruik. In 1830 werd het kanaal Gent-Terneuzen gesloten na de Belgische Omwenteling gezien het kanaal op vijandig grondgebied eindigde. Nadat de verhoudingen tussen België en Nederland genormaliseerd waren en het kanaal een flinke onderhoudsbeurt kreeg voeren er vanaf 1841 weer zeeschepen naar Gent. Doorheen de jaren werd het kanaal verschillende keren verbreed en werden nieuwe dokken bijgegraven waardoor Gent vandaag de dag nog steeds over een zeehaven beschikt[15].

Door de verbetering van de infrastructuur van het kanaal en het afwerken van de ringvaart rond Gent verdween de scheepsvaart volledig uit de Gentse binnenstad. *Portus Ganda* is nu aan het uitgroeien tot een volwaardige jachthaven en de toeristische bootjes vormen de vloot van de binnenstad. Aan het eind van de 19de eeuw waren het Meerhemkanaal en de Tichelrei gedegradeerd tot een open riool. Na een cholera-uitbraak werden grote delen van het Meerhemkanaal reeds voor de start van de 20ste eeuw gedempt. De Tichelrei bleef echter een open, zei het dichtgeslibd kanaaltje waarin verschillende rioleringsnetwerken van de industrie uitmondden. Door de invloed van die industrie bleef de Tichelrei open, tot in 1935 een aanzet werd gegeven tot demping van de Tichelrei. Het duurde nog tot 1947 wanneer het besluit tot definitieve demping door de gemeenteraad werd genomen. In 1950 werd de Tichelrei uiteindelijk van de lijst met bevaarbare waterlopen geschrapt[16].

[15] L. Charles & M.C. Laleman, Het Gent Boek, Gent, 2006, p. 261. & *J. Decavele, De eeuwenoude Gentse zeehavenambitie, Gent, 2010, pp. 2-5.*

[16] *J. Decavele, De eeuwenoude Gentse zeehavenambitie, Gent, 2010, pp. 4-5.& S. Janssens, Het Meerhemkanaal, Ghendtsche Tydingen 19.3, 1990, Gent, pp. 144-146.& L.M. Thierry, Populaire Beschrijving van de Grond Waarop de Stad Gent is Gebouwd, Gent, 1950, p. 35. & http://www.gentblogt.be/2014/07/11/89438*

Figuur 12. Zicht op de Tichelrei: de waterloop wordt duidelijk als open riool gebruikt[17].

Het historische belang van het onderzoeksgebied situeert zich voornamelijk in de ligging net naast de Tichelrei. Gelegen langs de westelijke oever, de buitenbocht, hadden de bewoners of gebruikers van de gronden een rechtstreekse toegang tot het verbindingskanaaltje en bijgevolg ook tot de Sasse Vaart, later het kanaal Gent-Terneuzen, en de zee. Hierdoor ontstond de mogelijkheid een belangrijke rol te spelen in het handelsgebeuren in Gent. Zoals eerder aangegeven werd gesuggereerd dat op de gronden langs de Tichelrei tichelfabrieken voorkwamen. Hiervoor is echter geen enkel aanvullend bewijs te vinden. De mogelijkheid dat ambachtelijke of industriële activiteiten plaatsvonden op de gronden langs de Tichelrei en meer bepaald op de locatie van het onderzoeksgebied is hiermee echter niet volledig afgeschreven. De gunstige ligging en mogelijkheid tot afwatering rechtstreeks in de Tichelrei zijn beiden bevorderlijke eigenschappen voor potentiële ambachtelijke/industriële activiteiten. Een akte van 16 oktober 1556 vermeldde dat men een nieuwe kade voltooide voor het klooster van de Derde Ordelingen. Deze plaats werd meteen ook

17 https://beeldbank.stad.gent/index.php/image/zoom/01be41beba8445ef8d029c87f4e00670294f9bc4622d4e1380c8a5e7d6976c2dqxpyeoul4syd5ibmoezdc4fbjmmndgip?s=&c=1

aangewezen voor het lossen en laden van allerlei goederen met kraan en weegschaal[18]. Deze kade lag net ten noordoosten van het onderzoeksgebied. De hypothese dat er langs de Tichelrei een kade liep blijft hierdoor openstaan. Twee grote loskades op dergelijk korte afstand van elkaar lijkt echter zeer onwaarschijnlijk. De aanwezigheid van een laad- en loskade is wel een bijkomende gunstige eigenschap voor de potentiële ambachtelijke/industriële activiteiten die zich mogelijks op de locatie van het onderzoeksgebied hebben afgespeeld. Het lijkt er dus op dat de Tichelrei gedurende de geschiedenis voornamelijk fungeerde als verbinding tussen de Leie en de rest van het Meerhemkanaal, terwijl de gronden langs de Tichelrei gunstig gelegen waren voor ambachtelijke of industriële activiteiten, hoewel deze zich in de middeleeuwen vooral afspeelden in het stadscentrum zelf.

Doorheen de 19de eeuw verschuift het zwaartepunt van de ambachtelijke en industriële activiteiten verder weg uit het centrum, richting de vele fabrieken aan de rand van de stad en de Gentse haven in het noordoosten. In deze context ontstaat aan de wijk Groene Briel (locatie van het onderzoeksgebied) een grote arbeidersbuurt, bestaande uit enkele door elkaar lopende straatjes met beluiken en arbeidershuisvesting aan de openbare weg. Het volledige gebied werd volgebouwd met huisjes. Het woningencomplex groeit in de loop van de 19de en 20ste eeuw uit tot een van de gekendste en beruchtste buurten van Gent. Hierdoor wil men de wijk als voorbeeld gebruiken in de strijd tegen verkrotting na de Tweede Wereldoorlog. De wijk wordt dan volledig gesloopt en nieuwe arbeiderswoningen worden gebouwd door de Gentsche Maatschappij der Werkmanswoningen[19]. Dit zijn de gebouwen die vandaag de dag het uitzicht van het onderzoeksgebied bepalen.

3.3.2 Historisch kaartmateriaal

3.3.2.1 *Panoramisch zicht op Gent, 1534*

In 2011 nam het STAM het initiatief om een onderzoek op te starten naar dit unieke geschilderde stadsbeeld. Zowel niet-destructieve natuurwetenschappelijke analyses, historische bronnen, iconografische beeldweergave en recent wetenschappelijk onderzoek werden gecombineerd. De resultaten bevestigden dat het om een uitzonderlijke stadskaart gaat, in tegenstelling tot een 19de - eeuwse kopie zoals vaak werd gesuggereerd. Het schilderwerk geeft een zeer tijdgebonden en uniek beeld weer uit een scharnierperiode van de Gentse geschiedenis[20]. Het *Panoramisch Gezicht op Gent 1534* is één van de oudste geschilderde stadsgezichten op Gent en geeft een topografisch beeld van

[18] *& S. Janssens, Het Meerhemkanaal, Ghendtsche Tydingen 19.3,Gent, 1990, p. 136.*

[19] B. Vanlerberghe, Volkshuisvesting en krotopruiming in Gent na de Tweede Wereldoorlog: Van Krottencomplex naar hoogbouwappartementen aan de Groene Briel, Ongepubliceerde thesis, Gent, 2014, pp. 9-13. & https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/127181

[20] M.C. Laleman et al., Het Panoramisch Gezicht op Gent 1534, *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis & Oudheidkunde te Gent, nr. 68,* 2014, Gent, p. 166.

het laatmiddeleeuwse Gent, kort voor de Sint-Baafsabdij plaats diende te maken voor het Nieuw Kasteel van Keizer Karel V[21]. Het is tevens de oudst bewaarde bron waarop de stad voor het eerst 'volledig' in beeld werd gebracht[22]. Onderwerp van het *Panoramisch Gezicht* is de stad Gent zoals ze zich voordeed voor de grote transformaties van het midden en de tweede helft van de 16de eeuw [23].

GENT - TICHELREI

Plannr. 19

Panoramisch Zicht op Gent, 1534.

Analoog aangemaakt

12/10/2016

2016H124

©STAM Gent[24]

Figuur 13. Detail van het Panoramisch Zicht op Gent, 1534, met centraal de Tichelrei. Het projectgebied staat omcirkeld.

Het Panoramisch Zicht op Gent geeft weer dat het projectgebied, alsook de omgeving, aan het begin van de 16de eeuw reeds volledig is volgebouwd. De open ruimtes die tussen de verschillende huizenblokken worden weergegeven kunnen geïdentificeerd worden als binnengebieden en/of tuinderij. Over de aard van de bebouwing worden echter geen details weergegeven.

3.3.2.2 ***Kaart van Jacob Deventer, 1559***

Jacob van Deventer kan de eerste wetenschappelijke cartograaf van de Nederlanden worden genoemd: hij is de eerste die niet langer de nadruk legt op het picturale karakter van een kaart, maar zich gaat focussen om het werkelijke aanzien van de stad getrouw weer te geven. Gelet op het militaire doel van deze kaarten worden het verloop van het wegennet en de verhoudingen tussen de

[21] A. Capiteyn, L. Charles & M.C. Laleman, Historische atlas van Gent. Een visie op verleden en toekomst, Amsterdam, 2007, p. 24.
[22] M.C. Laleman et al., Het Panoramisch Gezicht op Gent 1534, *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis & Oudheidkunde te Gent, nr. 68,* 2014, Gent, p. 170.
[23] M.C. Laleman et al., Het Panoramisch Gezicht op Gent 1534, *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis & Oudheidkunde te Gent, nr. 68,* 2014, Gent, p. 168.
[24] https://nl.wikipedia.org/wiki/Lijst_van_oude_kaarten_van_Gent#/media/File:Hires_1534_STAM_GENT.jpg

bouwblokken minutieus aangehouden. Het is wachten tot het einde van de 18de eeuw voor vergelijkbare topografisch nauwkeurige kaarten[25].

GENT - TICHELREI

Plannr. 20

Kaart van Deventer, 1559.

Analoog aangemaakt

12/10/2016

2016H124

© [26]

Figuur 14. Detail van de kaart van Jacob van Deventer, met centraal de Tichelrei. Het projectgebied staat omcirkeld.

Bij het georefereren van de kaart van Deventer komt het onderzoeksgebied grotendeels binnen de waterloop zelf te liggen. In werkelijkheid ligt het onderzoeksgebied op de westelijke oever aan de buitenbocht, zoals aangegeven op bovenstaand –weliswaar niet gegeorefereerde- detail uit de kaart van Deventer. Binnen het projectgebied staan enkele blokken woningen aangegeven afgewisseld met open ruimte. Het gaat hier hoogstwaarschijnlijk om residentiële bebouwing met, wegens de gunstige ligging langs de Tichelrei, aanwezigheid van ambachtelijke activiteiten.

3.3.2.3 *Civitates Orbis Terrarum, 1572-1617*

Deze atlas van grote steden werd uitgegeven door Georg Brand en de kaarten erin werden grotendeels gegraveerd door Franz Hogenberg. Het eerste volume van de Civitates Orbis Terrarum werd gepubliceerd in 1572; het zesde, en laatste in 1617. Het bevatte uiteindelijk 546 kaarten en stadsgezichten van over de hele wereld. De atlas was ontworpen om makkelijker toegankelijk te zijn voor het grote publiek. De plannen werden telkens vergezeld van Brauns interpretatie van de stadsgeschiedenis en lokale handel en werden vaak gezien en gebruikt als een compendium voor reizigers[27].

[25] A. Capiteyn, L. Charles & M.C. Laleman, Historische atlas van Gent. Een visie op verleden en toekomst, Amsterdam, 2007, p. 26-27.
[26] https://nl.wikipedia.org/wiki/Lijst_van_oude_kaarten_van_Gent#/media/File:Ghent_by_Jacob_Van_Deventer,_BN_1.jpg
[27] http://historic-cities.huji.ac.il/mapmakers/braun_hogenberg.html

GENT - TICHELREI

Plannr. 21

Civitates Orbis Terrarum, 1572-1617.

Analoog aangemaakt

12/10/2016

2016H124

© [28]

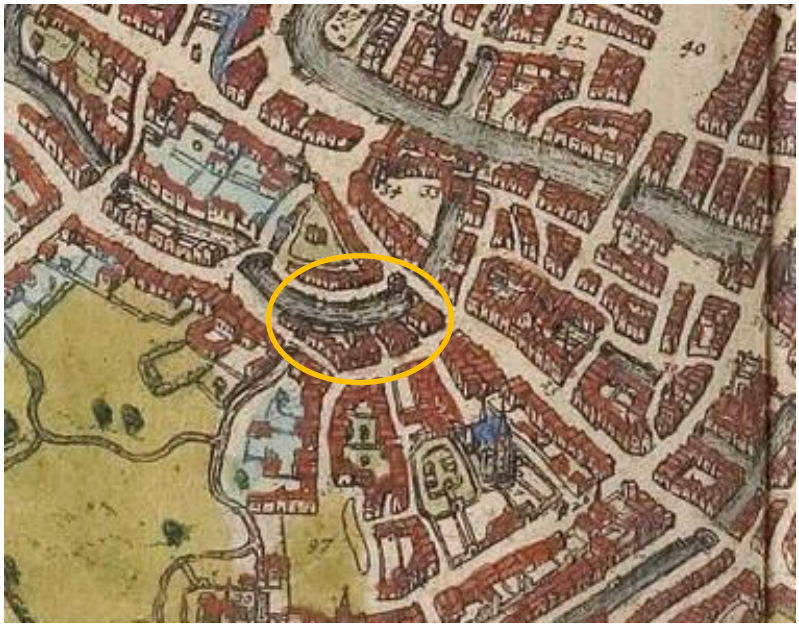

Figuur 15. Detail van de Civitates Orbis Terrarum, met centraal de Tichelrei. Het projectgebied staat omcirkeld.

Binnen het projectgebied is een min of meer aaneengesloten bebouwing te zien. Eén van de gebouwblokken toont een middenerf die een duidelijke toegang heeft tot de Tichelrei.

3.3.2.4 *Kaart van Horenbault, 1619*

De kaart die Jacob Horenbault, beëdigd landmeter, in 1619 vervaardigde is één van de belangrijkste stadsgezichten van Gent. De opdracht luidde om een figuratieve kaart van Gent te maken waarop het territorium met de stedelijke jurisdictie zeer duidelijk omschreven stond, waarschijnlijk naar aanleiding van betwistingen over begrenzingen van onder andere percelen. Daardoor worden waterlopen, wegen, bebouwing, groen, akkers en weilanden tot op perceelsniveau weergegeven. De eerstvolgende keer dat een kaart met zoveel detail getekend wordt, is 150 jaar later wanneer Ferraris zijn bekende kaart met militaire doeleinden tekent[29].

[28] https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/37/Braun_Gent_UBHD.jpg
[29] L. Charles, M.C. Laleman, D. Lievois & P. Steurbaut, Van walsites en speelhoven. Het Vrije van Gent bij Jacques Horenbault (1619), Gent, 2008.

GENT - TICHELREI

Plannr. 22

Kaart van Horenbault, 1619.

Analoog aangemaakt

12/10/2016

2016H124

© [30]

Figuur 16. Detail van de kaart van Horenbault, met centraal de Tichelrei. Het projectgebied staat omcirkeld.

Op de westelijke oever van de Tichelrei zijn meerdere kleine aaneengesloten woonblokken te zien met volledig omsloten binnenerven.

3.3.2.5 *Stadszicht van Van Loon, 1649*

Het Stadszicht van Van Loon geeft over het algemeen een zeer gedetailleerd beeld van de stad Gent. Het onderzoeksgebied zelf staat echter erg ongedetailleerd afgebeeld. Het betreft een ommuurd areaal zonder bijkomende informatie omtrent de invulling/functie van het binnengebied.

[30] L. Charles, M.C. Laleman, D. Lievois & P. Steurbaut, Van walsites en speelhoven. Het Vrije van Gent bij Jacques Horenbault (1619), Gent, 2008.

GENT - TICHELREI

Plannr. 23

Stadszicht van Van Loon, 1649.

Analoog aangemaakt

12/10/2016

2016H124

© [31]

Figuur 17. Detail van de kaart van Van Loon, met centraal de Tichelrei. Het projectgebied staat omcirkeld.

3.3.2.6 ***Militaire kaart van Ferraris, 1777***

In opdracht van Keizerin Maria-Theresia en Keizer Jozef II werden de Oostenrijkse Nederlanden voor het eerst grootschalig en systematisch topografisch gekarteerd. 275 uiterst gedetailleerde topografische kaarten werden geklasseerd volgens bundels en vergezeld van een beschrijvende tekst. Dit alles gebeurde onder leiding van generaal Joseph-Jean-François Graaf de Ferraris (1726-1814). Het resultaat was een Kabinetskaart in drie exemplaren. Het exemplaar, bestemd voor de Oostenrijkse gouverneur Karel van Lotharingen, is heden in bezit van de Koninklijke Bibliotheek Albert I te Brussel. De andere exemplaren bevinden zich in het Rijksarchief in Den Haag en het *Kriegsarchiv* te Wenen[32].

[31] *https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/e/e6/Ghent%2C_Belgium_%3B_Map_1649.jpg*
[32] http://www.ngi.be/Common/ferraris_nl.pdf

GENT - TICHELREI

Plannr. 24

Kaart van Ferraris, 1777.

Analoog aangemaakt

12/10/2016

2016H124

© AGIV

Figuur 18. Detail van de kaart van Ferraris, met centraal de Tichelrei. Het projectgebied staat omcirkeld.

Ter hoogte van het onderzoeksgebied zijn twee bouwblokken zichtbaar, echter zonder meer gedetailleerde informatie aangaande eventuele binnenerven. Tussen de twee bouwblokken is een opening zichtbaar die een verbinding voorziet tussen de achterliggende straat en de Tichelrei.

3.3.2.7 ***Parcellair plan van Gérard, 1854***[33]

Deze kaart werd getekend door P. Gérard, inspecteur bij het kadaster van Oost-Vlaanderen. Hij baseerde zich hiervoor op kadastrale plannen die door L. Gérard, landmeter eerste klas, werden herzien. Het plan toont de onderverdeling in kadastrale secties, alsook de huisnummers[34].

[33] http://adore.ugent.be/OpenURL/app?type=carousel&id=archive.ugent.be:5F6BA624-8CD1-11E2-A445-9E8DB44EB760
[34] L. Charles & M.C. Laleman, het Gent Boek, Gent, 2008, p. 287.

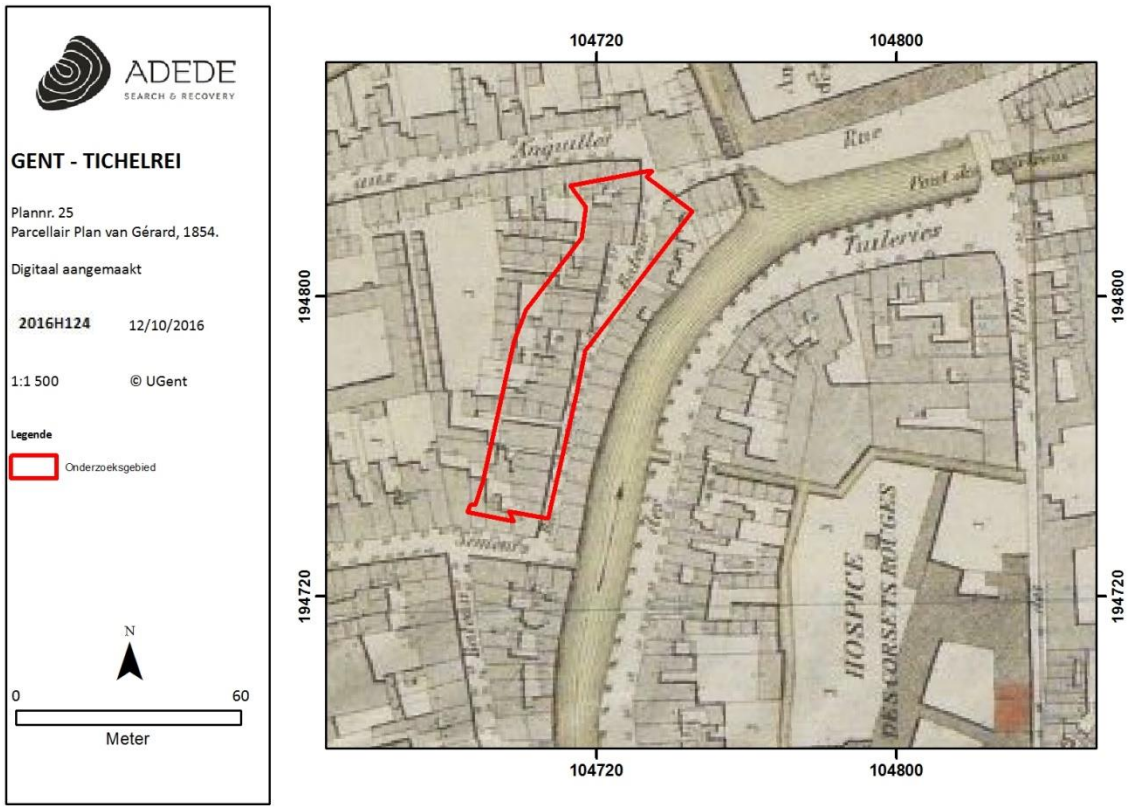

Figuur 19. Situering van het projectgebied op het Parcellair Plan van Gérard.

Binnen het projectgebied is een aaneengesloten bebouwingsblok zichtbaar met weinig tot geen binnenerven. In het zuiden van het projectgebied is een kleine doorgang van het achtererf naar de Tichelrei zichtbaar.

3.3.2.8 *Plan de Gand, 1878*[35]

Dit stadsplan van Saurel, een controleur van het Kadaster, dateert uit 1878. Deze kaart is weinig gedetailleerd, maar komt in grote mate overeen met het Parcellair Plan van Gérard.

[35] https://nl.wikipedia.org/wiki/Lijst_van_oude_kaarten_van_Gent#/media/File:Map_of_Ghent_by_Saurel.jpg

Figuur 20. Situering van het projectgebied op het Plan de Gand van Saurel.

3.4 Archeologische situering van het projectgebied

Zoals eerder werd aangegeven is binnen de contouren van het onderzoeksgebied geen eerder archeologisch onderzoek uitgevoerd, noch is er melding gedaan van toevalsvondsten op deze locatie. De directe omgeving van het onderzoeksgebied is wel reeds door verschillende gerichte opgravingscampagnes en veldprospecties onderzocht. Deze informatie werd opgenomen in de Centraal Archeologische Inventaris en is weergegeven in het Geoportaal hiervan. De resultaten van deze onderzoeken worden hier kort besproken.

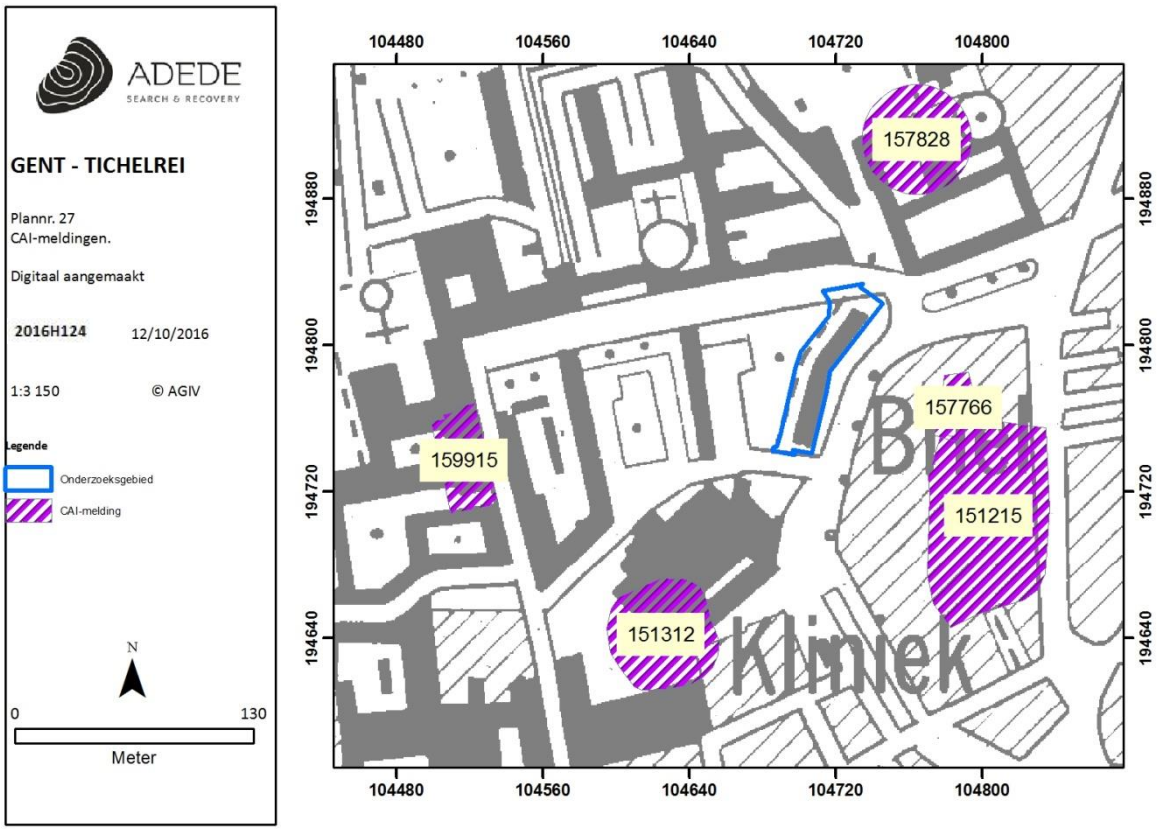

Figuur 21. Situering van het projectgebied en de CAI-meldingen op de topografische kaart.

3.4.1 CAI Locatie 159915

Het betreft hier een opgraving uit 2012 die verschillende grondsporen aan het licht bracht. Twee kuilen waarin aardewerk, baksteenresten, bot en mortelfragmenten aanwezig waren werden hier aangetroffen. Deze putten werden gedateerd in de 13de eeuw. Ook een bakstenen muurtje uit de 14de eeuw werd hier opgegraven. Op dezelfde site werden nog 2 bakstenen muren en diverse kuilen aangetroffen. In één van deze kuilen werd tevens aardewerk, bot en mortel teruggevonden. Deze laatste muren en kuilen konden niet precies gedateerd worden maar werden ook aan de (late) middeleeuwen toegeschreven. Ten slotte werden ook nog de resten van het woonhuis van Rosseel aangetroffen uit de 19de eeuw. Alle aanwezige sporen werden als bewoningssporen geïnterpreteerd[36].

3.4.2 CAI Locatie 151312

Op deze locatie zijn verschillende grondsporen en archeologische objecten aan het licht gekomen. De objecten variëren van een gepolijste bijl uit de steentijd (neolithicum) over een middeleeuws hoofd

[36] *https://cai.onroerenderfgoed.be/locatie/159915*

van een ruiterstatuette tot honderden pijpfragmenten uit klei. De grondsporen zijn voornamelijk gedateerd in de middeleeuwen en de nieuwe tijd. Deze zone werd in februari 1977 opgegraven als gevolg van de geplande werken met bodemingrepen op het perceel. Op dit terrein lag het goed dat de tempelridders omstreeks 1200 ontvingen van kastelein Zeger II. De noodopgraving bracht een groot deel van een tempelmotte met gracht aan het licht. Deze had een diameter van ongeveer 45 meter. In het centrum van de motte bevonden zich vier zware palen die deel uitmaakten van een rechthoekig gebouw. De gracht die rondom de motte liep had een breedte van 7,5 meter.

Verder werden hier ook fragmenten van een bakstenen muur met steunberen en een houten bevloering, bestaande uit planken, aangetroffen. Onder de puinlaag met 13de/14de -eeuws archeologisch materiaal werden twee mestputten aangetroffen met verscheidene fragmenten van aardewerk, leder, metaal, glas, etc. Ook een 14de -eeuwse stookplaats en een mogelijk restant van een tegeloven werden aangetroffen tussen de resten. Uit de 17^{e} eeuw werden resten van een waterput en een beerput aangetroffen en een laag met een groot aantal misbaksels. Verschillende sporen dateren van voor 1312, de beschoeiing en omheiningsmuur zijn aan het eind van de 14de/begin van de 15de eeuw te dateren. De gracht en motte verdwenen pas aan het begin van de 18de eeuw[37]. Op de kaart van Horenbault staat deze site (onduidelijk) aangegeven maar op de andere historische kaarten worden geen verwijzingen aangetroffen. Op de plaats van de site met walgracht worden hier enkel bewoningsblokken weergegeven.

3.4.3 CAI Locatie 151215

Op deze locatie werden overblijfselen van een motte omringd door een gracht aangetroffen. De motte bevond zich aan de westelijke (binnen) oever van de Tichelrei. De motte stond op een circulaire ophoging en ook het neerhof kon gelokaliseerd worden. Het hoofdgebouw bestond uit een vierkante, stenen donjon die geflankeerd werd door hoektorentjes. Uit de 16^{e} eeuw stamt op deze plek een overwelfde gracht. Wellicht is dit de gracht van de oorspronkelijke motte die later overwelfd werd[38]. De ophoging op deze locatie aan de oostelijke oever van de Tichelrei werd ook de molenheuvel genoemd. In de aanwezigheid van deze vroegere molenheuvel wordt dan ook de verklaring gezocht van de bocht in het Meerhemkanaal ter hoogte van de Tichelrei[39].

3.4.4 CAI Locatie 157766

Op deze locatie werd melding gedaan van een gevonden stempelzegel, met opschrift, die ruwweg gedateerd werd in de Nieuwe Tijd. Er kon hier echter geen verdere specificering gemaakt worden. Ook werden uit deze tijd sporen gevonden van mogelijke activiteiten van een pijpenbakker. Naast

[37] https://cai.onroerenderfgoed.be/locatie/151312
[38] https://cai.onroerenderfgoed.be/locatie/151215
[39] *S. Janssens, Het Meerhemkanaal, Ghendtsche Tydingen 19.3, 1990, Gent, p. 144.*

stookgangen en een eesttegel werden hier een aantal misbakken kleipijpen teruggevonden. Deze sporen werden allemaal teruggevonden tijdens een prospectie in 1992[40].

3.4.5 CAI Locatie 157828

Dit archeologisch onderzoek dat dateert uit 1985 bracht, naast enkele losse vondsten van onder andere Andenne-waar uit de vroege middeleeuwen, ook sporen van een klooster aan het licht. Het vroegste materiaal wijst in de richting van bewoning, nog voor het klooster er gevestigd werd. In 1456 vestigden de fraters zich op deze locatie en richtten er een klooster op. In 1584 kochten de Calvinisten de gronden op en richtten er hun Kartuize in. Na opheffing van deze orde in 1783 werd een deel van de gebouwen omgevormd tot spinnerij. Op het einde van de 18de eeuw werden de kartuizerhuisjes gesloopt; enkele bakstenen muren van deze periode werden tijdens de opgraving blootgelegd. Het vondstenmateriaal is voor de rest sterk gefragmenteerd en kan globaal tussen de 14de en de 18de eeuw geplaatst worden[41].

3.5 Besluit

De beschreven kaarten illustreren het ontbreken van een evolutie van een eenduidige bebouwing in de historische kaarten met betrekking tot het onderzoeksgebied. Er valt waar te nemen dat telkens andere bebouwingstypes worden afgebeeld, variërend van losstaande gebouwen tot aaneengesloten bewoningsblokken, al dan niet met binnenerven. Het gebouw dat het grootste deel uitmaakt van de huidige situatie van het projectgebied werd opgericht in 1955 en kwam ten koste van een beluik dat als krottenwijk bestempeld en gesloopt werd in 1953[42]. Op het Geoportaal van de CAI situeert het onderzoeksgebied zich binnen een geheel van bouwkundig erfgoed: de sociale woonwijk Groen Briel. Juridisch gezien is dit object echter niet vastgesteld en ook niet beschermd. Al deze informatie suggereert dat zich op deze site geen te beschermen bouwkundig erfgoed bevindt, noch heeft bevonden in het verleden. Hoogstwaarschijnlijk zijn in het verleden binnen het projectgebied meermaals gebouwen en woningen gesloopt ten koste van nieuwe bebouwing.

Het voorgaande archeologisch onderzoek in de nabije omgeving omvatte verschillende onderzoekscampagnes naar onder andere een motte met walgracht en klooster. Tevens werden sporen van het ambacht van pijpenmakers aangetroffen. Geen van alle voorgaande campagnes echter toonde een potentiële uitbreiding van de bewonings-, religieuze of ambachtelijke praktijken naar het huidige projectgebied toe.

---

[40] *https://cai.onroerenderfgoed.be/locatie/157766*

[41] https://cai.onroerenderfgoed.be/locatie/157828

[42] *B.* Vanlerberghe, *Volkshuisvesting en krotopruiming in Gent na de Tweede Wereldoorlog: Van Krottencomplex naar hoogbouwappartementen aan de Groene Briel,* Ongepubliceerde thesis, Gent, 2014, p. 61

De huidige situatie van het projectgebied toont een bestaand appartementsblok met funderingen die rusten op palen. Om deze aan te brengen werd een verstoring gecreëerd die nagenoeg het volledige onderzoeksgebied beslaat. Teneinde de fundering en de palen waarop het gebouw rust aan te brengen, moet de bodem gevrijwaard zijn van structuren. Restanten van oudere bebouwing moeten hierdoor bijna onvermijdelijk vernietigd, zo niet verwijderd zijn geweest. Het betreft hier dan ook een brede verstoring met een verstoringsdiepte van enkele meters. Bijkomend werden septische tanken en trappen naar de half ondergrondse bouwlaag geïnstalleerd. Hierdoor werden de verstoorde zones niet alleen dieper, maar ook verder uitgebreid. Ook de aanwezigheid van een rioleringspijp onder de toekomstige brandweg zorgt aldaar voor een verstoring van de bodem.
Dit betekent dat binnen het projectgebied slechts een heel miniem, bijna verwaarloosbaar, percentage van de totale oppervlakte als onverstoorde bodem beschouwd kan worden.
Dit alles in acht genomen is het potentieel op kennisvermeerdering uitermate klein, zo niet onbestaande. Deze conclusie werd tevens bevestigd door de dienst Stadsarcheologie Gent[43]. Verder vooronderzoek met ingreep in de bodem wordt hier dan ook niet geadviseerd. Begeleiding tijdens de geplande werken zal ook geen nieuwe informatie opleveren. De werken kunnen bijgevolg uitgevoerd worden zonder dat er schade aan het archeologisch erfgoed of verlies van potentiële kennis zal plaatsvinden.

3.6 Besluit breed publiek

De historische en archeologische waarde van het onderzoeksgebied ligt voornamelijk in de vroegere aanwezigheid van het Meerhemkanaal en specifieker het deel hiervan dat de Tichelrei vormde. Het gebied werd gekenmerkt door continue bebouwing, de welke echter vaak van karakter wisselde. In de nabije omgeving bevond zich een klooster en een motte met walgracht, die beiden in voorgaande onderzoeken voldoende gedocumenteerd werden. Hierbij kon de aanwezigheid van gerelateerde structuren binnen het huidige projectgebied niet worden aangetoond. Wegens grote verstoringen, veroorzaakt door voorgaande sloop- en constructiewerken, binnen de locatie van het projectgebied is de kans op aanwezig erfgoed in de bodem uitermate klein. Hierdoor wordt dan ook geen verder onderzoek geadviseerd.

[43] *Hiervoor wordt verwezen naar mailverkeer met Geert Vermeiren, de dato 12/10/2016 waarin gestipuleerd wordt dat 'geen kenniswinst mogelijk is bij deze werken'.*

4 Bibliografie

LITERATUUR:

- Capiteyn, L. Charles & M.C. Laleman, Historische atlas van Gent. Een visie op verleden en toekomst, Amsterdam, 2007.
- L. Charles & M.C. Laleman, Het Gent Boek, Gent, 2006.
- L. Charles, M.C. Laleman, D. Lievois & P. Steurbaut, Van walsites en speelhoven. Het Vrije van Gent bij Jacques Horenbault (1619), Gent, 2008.
- J. Decavele, De eeuwenoude Gentse zeehavenambitie, Gent, 2010.
- P. Jacobs, M. De Ceukelaire, W. De Breuck & G. De Moor, Toelichtingen bij de Geologische kaart van België (Vlaams Gewest): Kaartblad 22 Gent, Brussel, 1996.
- S. Janssens, Het Meerhemkanaal, Ghendtsche Tydingen 19.3, 1990, Gent.
- M.C. Laleman et al., Het Panoramisch Gezicht op Gent 1534, Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis & Oudheidkunde te Gent, nr. 68, 2014, Gent.
- L.M. Thiery, Populaire beschrijving van de grond waarop de stad Gent is gebouwd, Gent, 1950.
- Vanlerberghe, Volkshuisvesting en krotopruiming in Gent na de Tweede Wereldoorlog: Van Krottencomplex naar hoogbouwappartementen aan de Groene Briel, Ongepubliceerde thesis, Gent, 2014, pp. 9-13.
- S. Vermeire, G. De Moor, Adams R., Quartairgeologische Kaart van België, Vlaams Gewest, Verklarende tekst bij het Kaartblad (22) Gent (1/50.000), Brussel, 1999.

WEBSITES:

- www.geopunt.be
- *https://inventaris.onroerenderfgoed.be*
- *http://dov.vlaanderen.be*
- http://www.gentblogt.be
- https://gentdekuip.com
- *https://beeldbank.stad.gent*
- *https://nl.wikipedia.org/wiki/Lijst_van_oude_kaarten_van_Gent*
- *http://historic-cities.huji.ac.il/mapmakers/braun_hogenberg.html*

- *https://upload.wikimedia.org*
- *http://adore.ugent.be/OpenURL/app?type=carousel&id=archive.ugent.be:5F6BA624-8CD1-11E2-A445-9E8DB44EB760*
- https://cai.onroerenderfgoed.be
- *http://www.ngi.be*

5 Lijst van plannen

Plannr.	Beschrijving	Schaal	Wijze vervaardiging	Datum aanmaak
0001	Onderzoeksgebied op topografische kaart kleur	1:500	Digitaal	10/10/2016
0002	Onderzoeksgebied op orthofoto, zomeropnamen 2012	1:500	Digitaal	10/10/2016
0003	Onderzoeksgebied op GRB-kaart	1:465	Digitaal	06/10/2016
0004	Verstoorde zones op GRB-kaart	1:350	Digitaal	14/10/2016
0005	Bestaande toestand	1:329	Digitaal	11/10/2016
0006	Bestaande toestand met verstoringsdieptes	1:329	Digitaal	11/10/2016
0007	Ontwerptoestand	1:335	Digitaal	11/10/2016
0008	Grondverzetsplan	1:331	Digitaal	11/10/2016
0009	Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II, digitaal terreinmodel 1m	1:19 317	Digitaal	12/10/2016
0010	Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II, digitaal oppervlaktemodel 1m (detail)	1:3 000	Digitaal	12/10/2016
0011	Onderzoeksgebied op de tertiair geologigische kaart	1:3 000	Digitaal	12/10/2016
0012	Onderzoeksgebied op de quartair geologische kaart	1:30 000	Digitaal	14/10/2016
0013	Bodemtypekaart	1:36 500	Digitaal	12/10/2016
0014	Onderzoeksgebied op de bodemkaart van het Vlaamse Gewest	1:36 500	Digitaal	12/10/2016
0016	Erosiegevoeligheidskaart van de Vlaamse gemeenten	1:54 975	Digitaal	12/10/2016
0017	Bodemgebruiksbestand	1:4 250	Digitaal	12/10/2016
0018	Situering van het projectgebied tov de stadsomwalling	1:18 424	Digitaal	12/10/2016
0019	Panoramisch Zicht op Gent, 1534	-	Analoog	-
0020	Onderzoeksgebied op de kaart van Deventer, 1559	-	Analoog	-
0021	Civitates Orbis Terrarum, 1572-1617	-	Analoog	-
0022	Kaart van Horenbault, 1619	-	Analoog	-
0023	Stadszicht van Van Loon, 1649	-	Analoog	-
0024	Militaire kaart van Ferraris, 1777	-	Analoog	-
0025	Parcellair plan van Gérard, 1854	1:1 500	Digitaal	12/10/2016

0026	Plan de Gand, 1878	1:1 824	Digitaal	12/10/2016	
0027	CAI-meldingen	1:3 150	Digitaal	12/10/2016	

6 Lijst van figuren

Figuur 1. Recente 3D weergave (voor- en achteraanzicht) van de huidige situatie op het onderzoeksgebied (onderzoeksgebied loopt tot aan de blauwe lijn) (©2016GoogleMaps). ..... - 13 -
Figuur 2. Situering van het projectgebied op het Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II, digitaal terreinmodel 1m. ..... - 25 -
Figuur 3. Situering van het projectgebied op het Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II, digitaal oppervlaktemodel 1m. ..... - 26 -
Figuur 4. Hoogteprofiel van zuid naar noord (boven) en van oost naar west (onder). ..... - 27 -
Figuur 5. Situering van het projectgebied op de tertiair geologische kaart. ..... - 28 -
Figuur 6. Situering van het projectgebied op de quartair geologische kaart. ..... - 29 -
Figuur 7. Situering van het projectgebied op de bodemtypekaart. ..... - 30 -
Figuur 8. Situering van het projectgebied op de bodemkaart van het Vlaamse Gewest. ..... - 31 -
Figuur 9. Situering van het projectgebied op de erosiegevoeligheidskaart van de Vlaamse gemeenten. ..... - 32 -
Figuur 10. Situering van het projectgebied op de kaart van het bodemgebruik. ..... - 33 -
Figuur 11. Situering van het projectgebied tussen de tweede en derde stadsomwalling. ..... - 34 -
Figuur 12. Zicht op de Tichelrei: de waterloop wordt duidelijk als open riool gebruikt. ..... - 37 -
Figuur 13. Detail van het Panoramisch Zicht op Gent, 1534, met centraal de Tichelrei. Het projectgebied staat omcirkeld. ..... - 39 -
Figuur 14. Detail van de kaart van Jacob van Deventer, met centraal de Tichelrei. Het projectgebied staat omcirkeld. ..... - 40 -
Figuur 15. Detail van de Civitates Orbis Terrarum, met centraal de Tichelrei. Het projectgebied staat omcirkeld. ..... - 41 -
Figuur 16. Detail van de kaart van Horenbault, met centraal de Tichelrei. Het projectgebied staat omcirkeld. ..... - 42 -
Figuur 17. Detail van de kaart van Van Loon, met centraal de Tichelrei. Het projectgebied staat omcirkeld. ..... - 43 -
Figuur 18. Detail van de kaart van Ferraris, met centraal de Tichelrei. Het projectgebied staat omcirkeld. ..... - 44 -
Figuur 19. Situering van het projectgebied op het Parcellair Plan van Gérard. ..... - 45 -
Figuur 20. Situering van het projectgebied op het Plan de Gand van Saurel. ..... - 46 -
Figuur 21. Situering van het projectgebied en de CAI-meldingen op de topografische kaart. ..... - 47 -